

PRANEŠIMAS

APIE LIETUVOS BANKO
PAGRINDINIO TIKSLO ĮGYVENDINIMĄ,
FUNKCIJŲ VYKDYMĄ
IR BANKŲ SISTEMOS BŪKLĘ

TEIKIAMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMUI

2009 m. lapkričio mėn.

Rengiant Pranešimą apie Lietuvos banko pagrindinio tikslo įgyvendinimą, funkcijų vykdymą ir bankų sistemos būklę (toliau – Pranešimas), naudoti Lietuvos banko, Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Europos centrinio banko, Eurostato, Tarptautinio valiutos fondo ir kiti duomenys.

Lietuvos banko valdyba Pranešimą patvirtino 2009 m. lapkričio 17 d.

Santrumpos ir kiti paaiškinimai

AB	akcinė bendrovė
BVP	bendrasis vidaus produktas
ECB	Europos centrinis bankas
ES	Europos Sąjunga
Eurosisistema	ją sudaro ECB ir euro zonos valstybių narių nacionaliniai centriniai bankai
Eurostatas	Europos Bendrijų Statistikos biuras
JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos
LCKU	Lietuvos centrinė kredito unija
PFI	pinigų finansinės institucijos
proc. p.	procentinis punktas
PVM	pridėtinės vertės mokestis
Statistikos departamentas	Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės
SVKI	suderintas vartotojų kainų indeksas
TARGET2	naujos kartos Transeuropinė automatizuota realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų skubių pervedimų sistema
TVF	Tarptautinis valiutos fondas

Turinys

SANTRAUKA / 5

I. EKONOMIKOS IR KAINŲ RAIDĄ / 9

- Pasaulio ekonomikos raida / 9
- Lietuvos ekonomikos apžvalga / 11
 - Realusis sektorius / 11
 - Visuminė paklausa / 11
 - Visuminė pasiūla / 15
- Darbo rinka / 18
- Fiskalinė politika / 19
- Kredito raida / 21
- Lietuvos finansų rinkos raida / 24
- Ekonomikos plėtros perspektyvos / 25
- Kainų raida / 27
 - Vartotojų kainų kaitos priežastys / 27
 - Grynoji infliacija / 27
 - Maisto kainos / 28
 - Administruojamosios kainos / 28
 - Degalų kainos / 29
 - Kainų raidos perspektyvos / 30

II. LIETUVOS BANKO FUNKCIJŲ VYKDYMAS / 31

- Lietuvos banko pagrindinis tikslas ir lito kurso politika / 31
- Pinigų politikos priemonės / 32
- Užsienio atsargų valdymas / 35
 - Užsienio atsargų dydžio kaita ir valdymo pagrindiniai principai / 35
 - Užsienio atsargų struktūra / 36
 - Užsienio atsargų valdymo rezultatai / 38
- Grynųjų pinigų valdymas / 38
- Statistikos tvarkymas / 39
- Mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų veikla / 40
 - Mokėjimo litais sistemos / 40
 - Mokėjimo eurai sistemos / 41
 - Mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų priežiūra / 41
 - TARGET2-Securities projektas ir pasirengimas dalyvauti SEPA / 41
- Lietuvos banko valdymas / 42

III. KREDITO ĮSTAIGŲ VEIKLA IR JŲ PRIEŽIŪRA / 44

- Kredito įstaigų veiklos apžvalga / 44
 - Bankų sektoriaus veikla / 44
 - Bankų pasiskirstymas pagal užimamą rinkos dalį / 46
 - Bankų veiklos rizikos apžvalga / 47
 - Kredito rizika / 47
 - Likvidumo rizika / 48
 - Rinkos rizika / 48
 - Operacinė rizika / 49
 - Kredito unių pagrindinės veiklos tendencijos / 50
- Kredito įstaigų priežiūros pagrindinės kryptys / 51
- Testavimas nepalankiausiomis sąlygomis / 53
 - Kredito rizikos testavimas nepalankiausiomis sąlygomis / 53
 - Likvidumo rizikos testavimas nepalankiausiomis sąlygomis / 54

LENTELIŲ SĄRAŠAS

- 1 lentelė. Realiojo BVP kaita ir infliacija atskiruose pasaulio regionuose / 9
- 2 lentelė. Bankų paskolų portfelio kaita / 22
- 3 lentelė. Lietuvos ekonomikos raida 2008–2010 m. / 26
- 4 lentelė. Grynas pinigų išleidimas arba išėmimas (–) / 38
- 5 lentelė. Banknotai ir monetos apyvartoje / 39
- 6 lentelė. Paskolų portfelio kokybiniai rodikliai / 47
- 7 lentelė. Likvidumo rizikos testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai / 55

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

- 1 pav. Pagrindinės palūkanų normos / 10
- 2 pav. Išlaidų metodu apskaičiuoto BVP kaitos veiksniai / 12
- 3 pav. BVP defliatoriaus ir kitų kainų rodiklių raida / 12
- 4 pav. Investicijų į pagrindinį kapitalą kaitos veiksniai / 13
- 5 pav. Privačiojo vartojimo ir mažmeninės prekybos kaita / 14
- 6 pav. Einamosios sąskaitos deficito sudedamosios dalys / 14
- 7 pav. Einamosios sąskaitos deficito finansavimo šaltiniai / 15
- 8 pav. Gamybos metodu apskaičiuoto BVP kaitos veiksniai / 16
- 9 pav. Realioji parduota apdirbamosios pramonės (be naftos perdirbimo) produkcija / 17
- 10 pav. Bendrosios pridėtinės vertės kaita / 17
- 11 pav. Darbo užmokesčio kaita / 18
- 12 pav. Valdžios sektoriaus pajamos, išlaidos ir deficitas / 19
- 13 pav. Valdžios sektoriaus pajamų kaitos veiksniai / 20
- 14 pav. Valdžios sektoriaus išlaidų kaitos veiksniai / 20
- 15 pav. Skolinimosi iš bankų paklausos kaita / 21
- 16 pav. Bankų paskolų portfelio metinės kaitos veiksniai / 22
- 17 pav. Paskolų portfelio nefinansinėms įmonėms kaita / 23
- 18 pav. Paskolų portfelio privačiajam sektoriui kaita ir naujai suteiktų paskolų palūkanų normos / 24
- 19 pav. Euro zonos, JAV, Rusijos ir Lietuvos akcijų rinkų indeksų kaita / 25
- 20 pav. Kredito įsipareigojimų neįvykdymo apseidimo sandorių indeksai / 25
- 21 pav. Metinės infliacijos, apskaičiuotos pagal SVKI, kaitos veiksniai / 27
- 22 pav. Maisto produktų kainų kaita / 28
- 23 pav. Administruojamųjų kainų įtaka bendrajai metinei infliacijai / 29
- 24 pav. Naftos ir degalų kainų kaita / 30
- 25 pav. Lietuvos banko prekyba užsienio valiuta su bankais ir kitais indėlininkais / 33
- 26 pav. Litų ir eurų palūkanų normų skirtumas / 34
- 27 pav. Bankų atsargos litais Lietuvos banke / 34
- 28 pav. Užsienio atsargos / 36
- 29 pav. Investicijų pasiskirstymas pagal reitingus / 37
- 30 pav. Investicijų pasiskirstymas pagal trukmę / 37
- 31 pav. Užsienio atsargų grąža / 38
- 32 pav. Bankų sistemos turto, paskolų, indėlių ir įsipareigojimų kaita / 44
- 33 pav. Bankų pasiskirstymas rinkoje pagal valdomą turtą / 46
- 34 pav. Kredito unijų veiklos rodikliai / 50
- 35 pav. Penkių didžiausių Lietuvos bankų vidutinis kapitalo pakankamumo rodiklis padengus galimus kredito nuostolius / 54

SANTRAUKA

Pasaulio ekonomikoje atsiranda vis daugiau atsigavimo ženklų. Ekonomiškai stipriausių valstybių įgyvendintos itin plačiai apimančios ūkio skatinimo ir finansų sektoriaus stabilizavimo priemonės sumažino įtampą tarptautinėse finansų rinkose ir paskatino greičiau nei tikėtasi prasidėjusį pasaulio ekonomikos atsigavimą. Pradėjo stabilizuotis JAV ir didžiųjų euro zonos valstybių ekonomika, pastebimai sulėtėjo daugelio Vidurio ir Rytų Europos šalių ūkio nuosmukio tempas. Palyginti su metų viduryje skelbtomis prognozėmis, dabar pasaulio ekonomikos plėtros perspektyvos vertinamos gerokai optimistiškiau.

2009 m. pirmąjį pusmetį Lietuvos ūkis sumenko, tačiau trečiajame ketvirtyje atsirado gerų ženklų. Neaiškus dėl jo tolesnės raidos metų pradžioje padidėjo blogėjant ekonomikos vertinimui. Tai lėmė įtempta situacija pasaulio finansų rinkose, įsibėgėjęs globalios ekonomikos kritimas, pasikeitusios bankų skolinimo sąlygos, nekilnojamojo turto rinkos neaiškos perspektyvos. Šios priežastys prisidėjo prie to, kad staiga krito vidaus paklausa. Pastaruoju metu Lietuvos ekonomikoje pastebimi stabilizavimosi požymiai – pagerėjo pramonės produkcijos, užsienio prekybos rodikliai. Tačiau mažmeninė prekyba, leidžianti spręsti apie namų ūkių vartojimo raidą, menko toliau, todėl ekonomikos atsigavimas, skelbiamas remiantis trečiojo ketvirčio realiojo BVP įverčiu, kol kas vertintinas atsargiai. Tam tikro ekonomikos atsigavimo tikimasi 2010 m. pirmąjį pusmetį didėjant išorės paklausai ir pagerėjus šalies eksporto perspektyvoms.

Padėtis Lietuvos darbo rinkoje blogėjo. 2009 m. viduryje nedarbo lygis buvo apie tris kartus didesnis negu prieš metus, o užimtų gyventojų skaičius daugiausia – beveik ketvirtadaliu – sumažėjo anksčiau sparčiai kilusioje statybos veikloje. Darbo ir prekių rinkose prasidėjo defliacija, būtina šalies ūkiui persitvarkyti. Lanksčiausiai į pasikeitusias ekonomines sąlygas reagavo privatusis sektorius, jame metinis darbo užmokesčio sumažėjimas buvo pastebimas jau nuo metų pradžios. Atlyginimai statybos veikloje krito daugiau kaip penkis kartus sparčiau už vidurkį – pirmąjį pusmetį šioje veikloje darbo užmokestis buvo penktadaliu mažesnis negu prieš metus. Pokyčiai valstybiniame sektoriuje buvo gerokai lėtesni, tačiau darbo užmokesčio metinio sumažėjimo tikimasi trečiąjį ketvirtį dėl priimtų administracinių sprendimų mažinti politikų, teisėjų, valstybės pareigūnų, valstybės tarnautojų ir biudžetinių įstaigų darbuotojų atlygį.

Subalansuoti valdžios sektoriaus finansus tebebus vienas svarbiausių Lietuvos ekonominės politikos siekių artimiausiais metais. Nepaisant valdžios institucijų pastangų valdyti valdžios sektoriaus išlaidas, jos toliau didėja, ypač išaugo socialinio draudimo išmokos. Kartu stipriai sumenkus mokesčių pajamoms, 2009 m. pirmąjį pusmetį valdžios sektoriaus deficitas sudarė 10,1 procento BVP. Tokia viešųjų finansų situacija nėra tvari, todėl tolesnė fiskalinė konsolidacija yra būtina.

Ekonominio aktyvumo lėtėjimas silpnino atskirų sektorių finansinę padėtį ir mažino skolinimosi poreikį. Bankai ėmė reikliau vertinti skolinimą didėjant kredito rizikai. Augantis bedarbių skaičius, darbo užmokesčio mažėjimo tendencijos toliau slopino gyventojų galimybę skolintis, o sumenkus vartojimui Lietuvos ir užsienio rinkose blėso nefinansinių įmonių veiklos aktyvumas kartu mažindamas kredito paklausą. Nuo metų pradžios bankų sistemos paskolų portfelis toliau mažėjo nepaisant krintančios vidutinės skolinimosi kainos.

Nuo 2004 m. birželio 28 d. Lietuva dalyvauja antrajame valiutų kurso mechanizme ir vykdo vienašališką įsipareigojimą palaikyti fiksuoto valiutos kurso režimą bei pastovų lito kursą bazinės valiutos – euro – atžvilgiu. Lietuvos banko pinigų politikos priemonės yra skirtos stabiliam lito kursui euro atžvilgiu palaikyti ir padeda užtikrinti bankų sistemos likvidumą. Kaip ir anksčiau, Lietuvos bankas mūsų valstybėje registruotiems bankams neribotai keitė litus į bazinę valiutą, taikė privalomųjų atsargų reikalavimus, bankams buvo prieinama vienos nakties skolinimosi galimybė.

2009 m. sausio–rugsėjo mėn. sumažėjo įtampa vidaus ir tarptautinėse finansų rinkose gerėjant lūkesčiams dėl pasaulio ūkio perspektyvų. Lietuvos Respublikos Vyriausybės vertybinių popierių litais ir eurai pelningumo skirtumas bei Lietuvos kredito rizikos apseidimo sandorių premija sumažėjo iki 2008 m. spalio ir lapkričio mėn. lygio.

Lietuvos bankas, investuodamas užsienio atsargas, siekė didelio likvidumo, mažos kredito ir rinkos rizikos. Taip jis užtikrino investicijų saugumą, o kartu – lito patikimumą ir stabilumą vidaus pinigų rinkoje. Užsienio atsargų investicijų grąža per 2009 m. devynis mėnesius buvo viena didžiausių per paskutinius septynerius metus. Tokia grąža pasiekta sėkmingai investavus užsienio atsargas ir dėl ECB vykdomos pagrindinių palūkanų normų mažinimo politikos pa-brangus didžiausią dalį investicijų struktūroje sudarantiems euro zonos valstybių vyriausybių skolos vertybiniais popieriais.

Per šių metų devynis mėnesius iš apyvartos išimta daugiau pinigų negu išleista, pinigų kiekis apyvartoje mažėjo. Keitėsi apyvartoje buvusių banknotų kiekio struktūra – daugėjo mažesnių nominalų banknotų ir mažėjo didesnių nominalų banknotų dalis.

Lietuvos bankas rengia ir skelbia pinigų ir finansų, išorės sektoriaus bei kitą finansinę statistiką. Tenkindamas didėjančią statistikos vartotojų poreikį, jis pasirengė atnaujinti PFI balanso ir pa-lūkanų normų statistinės atskaitomybės reikalavimus, pradėjo rinkti kolektyvinio investavimo subjektų turto ir įsipareigojimų duomenis bei skelbti išsamesnius šalies ketvirtinių finansinių sąskaitų rodiklius.

Lietuvos banko prižiūrimos mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemos veikė stabi-liai. Realus laiko atskirųjų atsiskaitymų litais sistemoje įvykdytų mokėjimo operacijų skaičius sumažėjo, nors vertė ir toliau didėjo gana sparčiai. Nustatyto laiko mažmeninių mokėjimų sistemoje įvykdytų mokėjimo operacijų skaičius beveik nepasikeitė, tačiau vidutinė dienos apyvarta gerokai sumenko.

Nepalanki šalies ekonominė būklė, blogėjanti ūkio subjektų finansinė padėtis ir konservatyves-nis bankų požiūris vertinant riziką lėmė Lietuvos bankų turto, ypač paskolų, mažėjimą, tačiau juose laikomų indėlių apimtys šiek tiek padidėjo. Bendras bankų sistemos veiklos rezultatas buvo neigiamas, nors atskiri bankai dirbo pelningai. Bankų sektorius tebėra koncentruotas, t. y. trys stambiausi šalies bankai toliau užima didžiausią rinkos dalį.

Kredito rizika ir toliau yra pagrindinė rizikos rūšis, daranti tiesioginę įtaką bankų sistemos veiklos rezultatams. Bankų sistemos nuostolius lėmė paskolų portfelio sumažėjimas, kuriam reikšmingos įtakos turėjo papildomų specialiųjų atidėjinių sudarymas pablogėjus šio portfelio kokybei. Prastėjant paskolų kokybei, mažėjo bankų pajamos iš pagrindinės veiklos, tai irgi neigiamai paveikė jų veiklos rezultatus. Vis dėlto, nors ir patyrė didelių nuostolių, bankai trečiojo ketvirčio pabaigoje, nepažeisdami kapitalo pakankamumo normatyvo, buvo pajėgūs prisiimti 2,2 mlrd. litų kredito rizikos nuostolių arba 29,5 mlrd. litų turto riziką.

Nors bankų sistemos likvidumo rodikliai pakankamai geri, tačiau likvidumo valdymo klau-simai pastaruoju metu tebėra aktualūs. Rinkos ir operacinės rizikos poveikis bankų veiklai reikšmingesnės įtakos neturėjo.

Testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai atskleidė, kad likvidumo įtampa atlėjo, o kredito rizika yra didžiausias iššūkis šalies bankų sistemai vidutiniu laikotarpiu. Vis dėlto kredito rizikos testavimas nepalankiausiomis sąlygomis parodė, kad bankų sistema turi pakankamas kapitalo atsargas tikėtiniems paskolų portfelio nuostoliams padengti.

Mažiau augant kredito unijų narių skaičiui, toliau lėtėjo kredito unijų turto, indėlių, pajinio kapitalo ir paskolų augimo tempas. Susiklosčiusi nepalanki ekonominė situacija ir pablogėjusi kredito unijų skolininkų finansinė būklė neigiamai veikė paskolų kokybės rodiklius. Šių metų devynis mėnesius kredito unijų sistema dirbo nuostolingai.

Lietuvos bankas nuolat ypatingą dėmesį skyrė prevencinėms priemonėms rizikai valdyti ir kapitalo bazei stiprinti. Didžiausias dėmesys kreipiamas kredito ir likvidumo rizikai valdyti, taip pat nustatyti nauji reikalavimai dėl anksčiau nereglamentuotų rizikos rūšių valdymo ir papildomi reikalavimai operacinei rizikai valdyti. Bankai įpareigoti iš naujo įvertinti rizikos valdymo procesus, peržiūrėti prekybos operacijų limitus.

Bankai ir kitos kredito įstaigos įgyvendino papildomus reikalavimus sustiprinti vidaus kontrolės ir rizikos valdymo procesus. Atsižvelgdami į Lietuvos banko rekomendacijas, bankai sustiprino kapitalo bazę didindami įstatinį kapitalą ir pasilikdami 2008 m. uždirbtą pelną. Lietuvos bankas bendradarbiauja su ES valstybių narių finansų sektoriaus priežiūros institucijomis vykdant skirtingose šalyse veikiančių, bet tai pačiai grupei priklausančių bankų priežiūrą.

Lietuvos banko institucinių tikslų įgyvendinimas priklauso nuo kvalifikuoto, kūrybingo ir efektyviai dirbančio personalo. Banko vykdomos žmogiškųjų išteklių valdymo politikos svarbiausi tikslai yra administruoti personalą, palaikyti profesionalumą ir kompetenciją. Tarnautojų, įskaitant vadovus, pareiginė alga sumažėjo, nors, palyginti su kitais ES centriniais bankais, Lietuvos banko tarnautojų atlyginimai yra vieni iš mažiausių. Banko tarnautojai dalyvavo kvalifikacijos kėlimo renginiuose, teikė techninę pagalbą kitų valstybių centriniais bankams.

I. EKONOMIKOS IR KAINŲ RAIDA

Pasaulio ekonomikos raida

Daugėja ženklų, kad pasaulio ekonomika pradeda atsigauti. Spartesnį nei tikėtasi ekonomikos stiprėjimą paskatino daugelio valstybių įgyvendintos itin plačios apimties fiskalinės ir pinigų politikos priemonės ekonomikai ir finansų sektoriui stabilizuoti. Pasaulio ekonomika 2009 m. antrąjį ketvirtį, palyginti su pirmuoju, ūgtelėjo, naujausi trečiojo ketvirčio duomenys taip pat rodo, kad padėtis gerėja. Pradėjo didėti vartotojų ir verslo pasitikėjimas, pastebimi prekybos ir pramonės gamybos atsigavimo požymiai. Palyginti su metų viduryje skelbtomis prognozėmis, globalios ekonomikos plėtros perspektyvos pastaruoju metu vertinamos optimistiškiau, tačiau atsigavimas nebus greitas, taip pat abejojama, ar jis tvarus. Ekonomikos raidos perspektyvos tebėra geresnės krizės mažiau paveiktose Azijos valstybėse, ypač Kinijoje ir Indijoje, o gilų nuosmukį patyrusiose išsivysčiusiose pasaulio valstybėse ir kylančios ekonomikos Europos šalyse ūkis atsigaus lėčiau.

1 lentelė. Realiojo BVP kaita ir infliacija atskiruose pasaulio regionuose

(pokyti per metus, procentais)

	2007	2008	2009*	2010*
Realusis BVP				
Visas pasaulis	5,2	3,0	-1,1	3,1
Euro zona	2,7	0,7	-4,2	0,3
Vidurio ir Rytų Europos valstybės	5,5	2,9	-5,0	1,8
JAV	2,1	0,4	-2,7	1,5
Japonija	2,3	-0,7	-5,4	1,7
Rusija	8,1	5,6	-7,5	1,5
Infliacija (vartotojų kainų vidutinis metinis pokytis)				
Euro zona	2,1	3,3	0,3	0,8
Vidurio ir Rytų Europos valstybės	6,0	8,1	4,8	4,2
JAV	2,9	3,8	-0,4	1,7
Japonija	0,0	1,4	-1,1	-0,8
Rusija	9,0	14,1	12,3	9,9

Šaltiniai: Eurostatas, TVF ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

* Prognozės.

Įgyvendinant plataus masto ūkio gaivinimo programas, stabilizavosi JAV ekonomika. Preliminariu vertinimu, JAV realusis BVP trečiąjį ketvirtį, palyginti su antruoju, padidėjo. Naujausi duomenys rodo, kad, pagyvėjus paklausai, atsigauja mažmeninės prekybos, gamybos ir statybos veiklos. Ekonominė situacija daugumoje ES valstybių narių taip pat pradėjo stabilizuotis. Gerėjančią situaciją rodė dviejų didžiųjų euro zonos valstybių – Vokietijos ir Prancūzijos – ūkio augimas 2009 m. antrąjį ketvirtį, palyginti su pirmuoju. Daugumos ne euro zonos valstybių ekonomikos nuosmukio tempai lėtėja.

Tam tikrų stabilizavimosi ženklų pastebima ir didelį ekonomikos nuosmukį patiriančiose Baltijos valstybėse ir Rusijoje. Paskutiniaisiais mėnesiais nustojus mažėti pramonės gamybai ir mažmeninei prekybai bei gerėjant verslo ir namų ūkių lūkesčiams, daugiau optimizmo atsiranda Estijos ekonomikoje. Ekonominė situacija Latvijoje tebėra įtempta. Pradėjus atsigauti išorės paklausai, trečiąjį ketvirtį Latvijoje šiek tiek padidėjo kai kurių apdirbamosios pramonės sektorių gamybos apimtis, tačiau dėl toliau mažėjančios vidaus paklausos realiojo BVP nuosmukio tempai tebebuvo dideli. Rusijos ekonomika vis dar smunka, tačiau naujausi duomenys rodo tam tikrą pagyvėjimą, pradeda atsigauti eksportas ir vidaus vartojimas. Rusijos geros perspektyvos siejamos su prognozuojamu naftos produktų ir kitų žaliavų brangimu.

2009 m. infliacija sparčiai mažėjo visame pasaulyje ir metų viduryje daugelyje išsivysčiusių valstybių prasidėjo defliacija. Tačiau infliacijos mažėjimo tendencijos vertinamos kaip trumpalaikės. Dėl labiau optimistinių ateities lūkesčių ir pradėjus kilti naftos bei kitų žaliavų kainoms prognozuojama, kad infliacija didės tiek išsivysčiusiose, tiek kylančios ekonomikos valstybėse.

Sėkmingai įgyvendinus finansų institucijų rėmimo priemones, pasiektas santykinis bankų sektoriaus stabilumas ir atkurtas tarpbankinės rinkos likvidumas. Antrąjį pusmetį pastebimai pagerėjo padėtis tarptautinėse kapitalo rinkose. Pradedanti atsigauti pasaulio ekonomika didina investuotojų pasitikėjimą ir norą prisiimti riziką, mažėja obligacijų palūkanų normų rizikos priedai.

Tolesnė pasaulio ekonomikos raida susijusi su daugeliu rizikos veiksnių. Didelę riziką kelia visose didžiosiose išsivysčiusiose ir daugelyje kylančios rinkos ekonomikos valstybių toliau augantis nedarbas. Labai sumažėjęs finansų institucijų skolinimas yra kitas svarbus rizikos veiksnys, nes mažai tikėtina, kad skolinimo apimtis greitu laiku išaugs. Taip pat lieka rizika, kad dėl anksčiau suteiktų paskolų bankai ateityje dar gali patirti nuostolių. Didelė tolesnės pasaulio ekonomikos raidos rizika susijusi ir su tuo, kad daugelis rinkų tebėra priklausomos nuo valdžios sektoriaus teikiamos paramos, ir nėra aišku, kaip ekonomiką ateityje paveiks tai, kad bus nutrauktos skatinimo programos.

1 pav. Pagrindinės palūkanų normos

Šaltinis: informacinė sistema „Bloomberg“.

Skatindami ekonomikos atsigavimą, pagrindiniai pasaulio centriniai bankai 2009 m. mažų palūkanų politiką sustiprino netradicinėmis kiekybinės pinigų politikos priemonėmis. Eurosis-tema pagrindinių palūkanų normą mažino iki metų vidurio ir toliau daugiau skolino kredito įstaigoms, antrinėje rinkoje ėmė supirkti turtu padengtas obligacijas. JAV, Japonijos ir Anglijos centriniai bankai, pagrindinėms palūkanoms priartėjus prie nulio, jų nebekeitė ir dar daugiau skolino bankams, o rinkoje pirkė privačiojo ir viešojo sektoriaus skolos vertybinius popierius. JAV federalinių rezervų sistema teikė paskolas ir kai kurioms kitoms finansų institucijoms.

Užsienio valiutų rinka didžiausius svyravimus patyrė metų pradžioje, paskutinį pusmetį svyravimai nebuvo dideli. Svarbiausių pasaulio valiutų tarpusavio kursai pasikeitė nedaug, tačiau išliko JAV dolerio silpnėjimo tendencija euro, Japonijos jenos ir kitų pagrindinių valiutų atžvilgiu. Laisvai kintančio valiutos kurso režimą taikančių Vidurio ir Rytų Europos valstybių, ypač Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos, valiutos, kurios metų pradžioje euro atžvilgiu buvo smarkiai susilpnėjusios, vėliau pradėjo stiprėti.

2009 m. daugelio žaliavų kainos didėjo – bendras jų indeksas rugsėjo mėn. buvo apie 40 procentų didesnis nei metų pradžioje. Žaliavų kainų augimą skatino greičiau nei tikėtasi pradėjusi stabilizuotis pasaulio ekonomika ir silpnėjantis JAV doleris. Maisto žaliavų kainos, palyginti su kitomis žaliavų grupėmis, didėjo mažiausiai. Naftos kainų, kurios vis dar yra apie 30 procentų mažesnės nei prieš metus (2009 m. rugsėjo mėn. vidutinė „Brent“ žalios naftos kaina buvo 68 JAV doleriai už barelį), kilimas susijęs su pasikeitusiais rinkos lūkesčiais dėl naftos paklausos ateityje.

Lietuvos ekonomikos apžvalga

Realusis sektorius

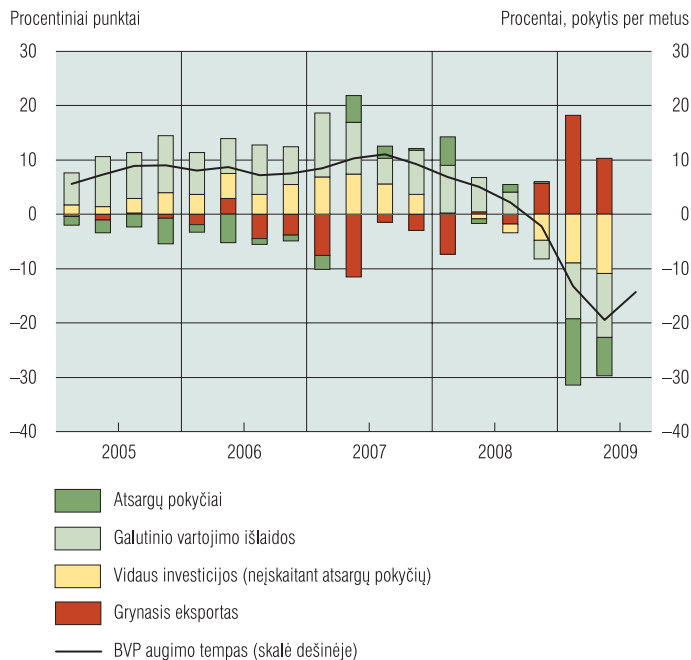
Visuminė paklausa

2009 m. pirmąjį pusmetį Lietuvos ekonomikos raidos ciklas tebebuvo nuosmukio fazėje, kurį lėmė krintanti ir vidaus, ir išorės paklausa. Trečiąjį ketvirtį ūkio nuosmukis lėtėjo: realusis BVP per metus sumažėjo 14,3 procento, palyginti su 19,5 procento metiniu kritimu antrąjį ketvirtį. Remiantis šiais duomenimis, šalies ekonomika pasiekė lūžio tašką ir pradėjo atsigauti: palyginti su ankstesniu ketvirčiu, pagal sezoninį pakoreguotas BVP trečiąjį ketvirtį padidėjo 6 procentais.

Kol kas ekonomikos atsigavimas vertintinas atsargiai, ypač atsižvelgiant į trečiąjį ketvirtį tebeblogėjusį nominalųjį BVP. Skirtingas nominaliojo ir realiojo BVP tendencijas lėmė BVP defliatoriaus pokyčiai, pastaraisiais ketvirčiais neatitikę bendros kainų raidos. Be to, kiti makroekonominiai rodikliai taip pat nerodo didesnio atsigavimo požymių: nors trečiąjį ketvirtį eksportas ir apdirbamosios pramonės produkcija ūgtelėjo, investicinių prekių importas liko panašaus lygio, o mažmeninės prekybos, leidžiančios spręsti apie gyventojų vartojimo kaitą, nuosmukis buvo didesnis nei anksčiau.

Pirmąjį pusmetį vidaus investicijos buvo 39,8 procento mažesnės negu prieš metus. Investicinę aplinką neigiamai veikė tiek vidaus, tiek išorės paklausos mažėjimas ir vyravęs neaiškumas dėl tolesnės ekonomikos perspektyvos. Investicijas taip pat riboja nepalankios skolinimosi sąlygos ir dėl sumažėjusių užsakymų nepanaudojami gamybos pajėgumai. Atsižvelgiant į duomenis apie liepos–rugsėjo mėn. importuotas investicines prekes, numatoma, kad trečiąjį ketvirtį vidaus investicijų metinis pokytis bus panašus.

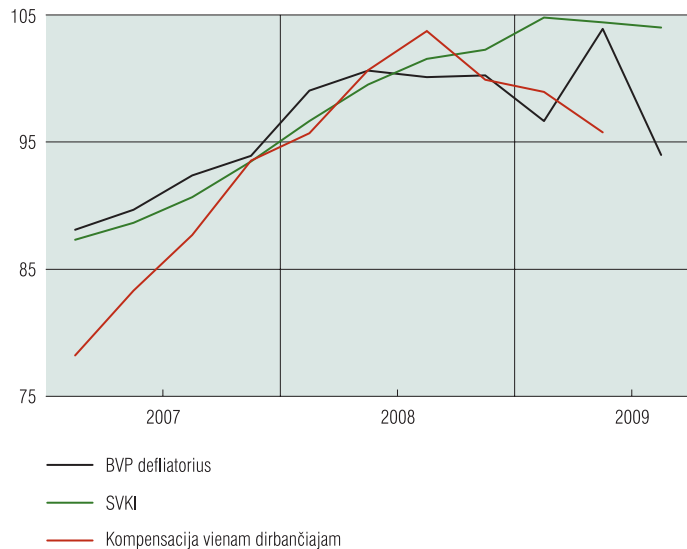
2 pav. Išlaidų metodu apskaičiuoto BVP kaitos veiksniai

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

3 pav. BVP defliatoriaus ir kitų kainų rodiklių raida
(pakoreguoti pagal sezoninį skirtumą)

Indeksas, 2008 m. = 100

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

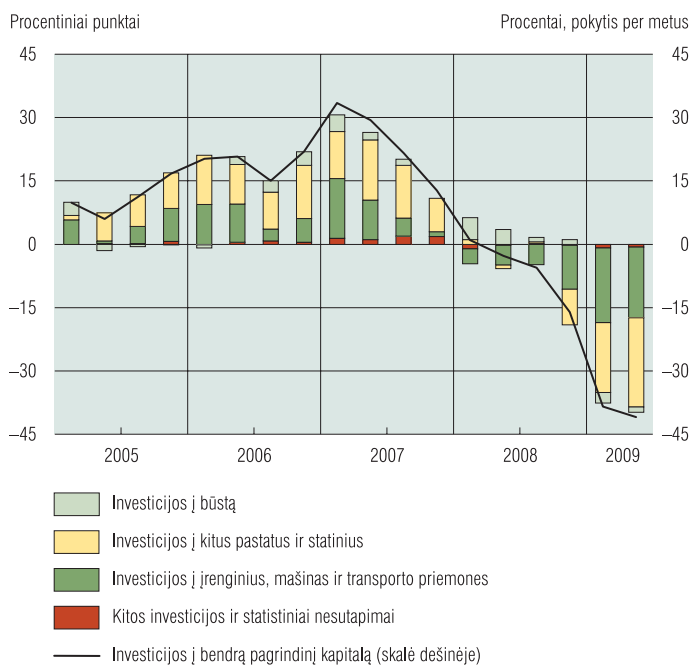
Nuo 2008 m. pradžios besitęsiantis investicijų į gamybos priemones ir pastaraisiais ketvirčiais sustiprėjęs investicijų į statybą metinis kritimas lėmė maždaug po pusę bendrųjų investicijų nuosmukio šių metų pirmąjį pusmetį.

Investicijos į įrenginius, mašinas ir transporto priemones analizuojamu laikotarpiu buvo 56,2 procento mažesnės nei prieš metus. Vis dėlto liepos–rugsėjo mėn. mažmeninės prekybos transporto priemonėmis duomenys leidžia tikėtis šių investicijų mažesnio kritimo trečiąjį ketvirtį.

Per šių metų pirmuosius du ketvirčius investicijos į pastatus ir statinius, išskyrus būstą, krito panašiai (atitinkamai 37,4 ir 38,7 % per metus). Šių investicijų mažėjimą daugiau-

sia lėmė valdžios sektoriaus investicijų karpymas ir perteklinė komercinio nekilnojamojo turto pasiūla. Investicijos į būstą pirmąjį pusmetį krito gerokai lėčiau (12,5 % per metus) ir pristabdė visą investicijų mažėjimą. Vis dėlto vyraujantys lūkesčiai dėl nekilnojamojo turto kainų kritimo ir vis dar tebemažėjantis naujų išduotų statybos leidimų skaičius leidžia daryti išvadą, kad investicijos į statybą artimiausiais ketvirčiais liks pagrindinis veiksnys, slopinantis bendrąsias investicijas.

4 pav. Investicijų į pagrindinį kapitalą kaitos veiksniai

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

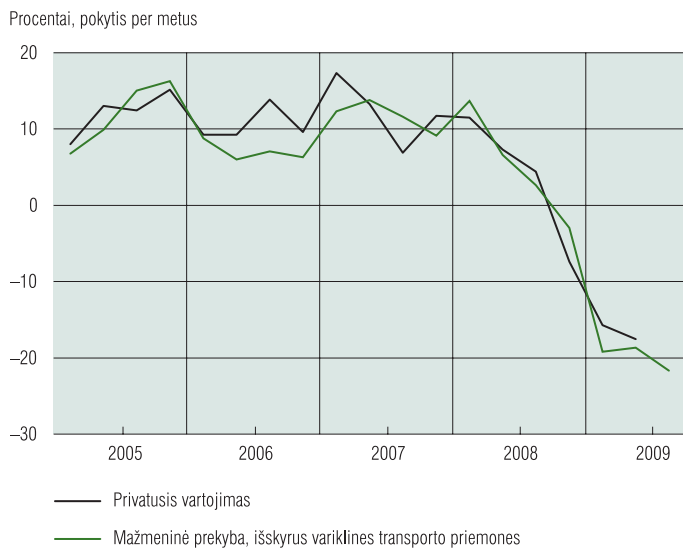
Antrąjį ketvirtį realaus privačiojo vartojimo metinis nuosmukis toliau didėjo ir sudarė 17,5 procento (pirmąjį ketvirtį – 15,7 %). Augantis nedarbas, mažėjantis darbo užmokestis, namų ūkio skolos grąžinimo išlaidos ir neaiškumas dėl ateities buvo pagrindiniai veiksniai, lėmę privačiojo vartojimo nuosmukį. Vartojimo išlaidų mažėjimo tendencijas rodo ir vartotojų tyrimo rezultatai: respondentai mano, kad toliau augs nedarbas ir blogės namų ūkių finansinė padėtis, bei planuoja mažinti išlaidas didesniems pirkiniais. Iš naujausių duomenų galima spręsti apie didesnį trečiojo ketvirčio privačiojo vartojimo metinį nuosmukį, bet ketvirtąjį ketvirtį dėl bazės efekto tikimasi švelnesnio kritimo.

Šių metų pirmąjį pusmetį realusis grynasis eksportas padidino BVP (14,2 proc. p.), nes importas krito greičiau už eksportą. Remiantis nominaliais duomenimis, trečiąjį ketvirtį grynasis eksportas liko panašaus lygio kaip ir ankstesnį ketvirtį.

Realusis šalies eksportas pradėjo kristi 2008 m. pabaigoje ir 2009 m. pirmąjį pusmetį buvo 18,6 procento mažesnis nei prieš metus. Naujausiais nominaliais duomenimis, nuo rugpjūčio mėn. eksporto metinis kritimas švelnėjo. Kaip ir metų pradžioje, visą pirmąjį pusmetį labiausiai mažėjo transporto priemonių, mašinų ir įrenginių eksportas, itin priklausomas nuo stabdomų investicijų užsienio rinkose. Didelę nominalaus eksporto kritimo dalį lėmė dėl sumažėjusių produkcijos kainų smarkiai smukęs cheminių medžiagų ir plastikų eksportas (–25,3 % per 2009 m. pirmąjį pusmetį). Šie gaminiai labai turėjo įtakos lietuviškos kilmės prekių eksporto mažėjimui. Nepriklausomų Valstybių Sandraugos šalis ištikus sunkmečiui, Lietuvos eksporto į jas dalis sumažėjo nuo 25,8 procento 2008 m. iki

22,3 procento 2009 m. pirmąjį pusmetį. Dėl to padidėjo eksporto į ES valstybes nares dalis: ji išaugo nuo 60,3 procento 2008 m. iki 64,6 procento šiemet.

5 pav. Privačiojo vartojimo ir mažmeninės prekybos kaita

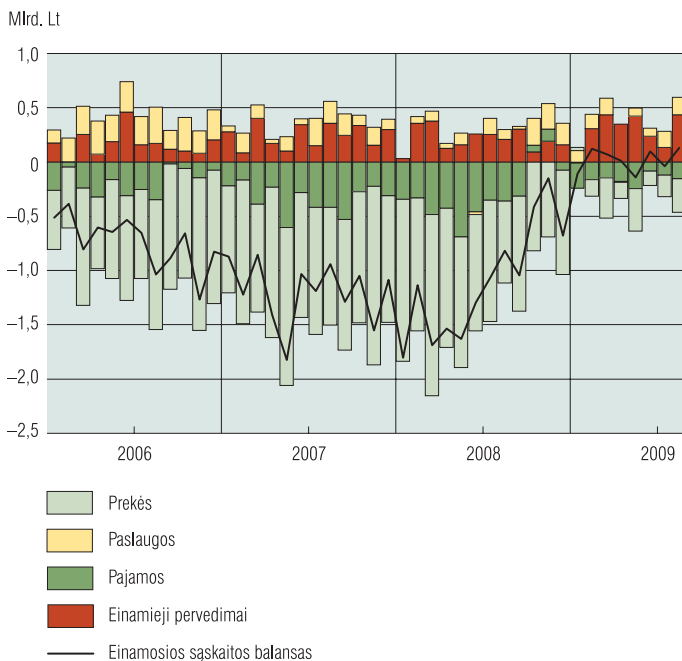

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Sumenkusi vidaus paklausa lėmė didelį realiojo importo nuosmukį, jis per pirmąjį pusmetį pasiekė 33,5 procento. Metų pradžioje labai padidėjęs importo kritimas antrąjį ketvirtį stabilizavosi, o nuo rugpjūčio ir rugsėjo mėn. sumažėjo. Labiausiai smuko tarpinio vartojimo ir investicinių prekių importas. Tai rodo, kad šalyje toliau stabdomi gamybos ir investiciniai planai. Vartojimo prekių importas sumažėjo palyginti nežymiai.

Einamoji sąskaita 2009 m. pirmąjį pusmetį buvo beveik subalansuota, jos perteklius sudarė 0,2 procento BVP. Išankstiniais trečiojo ketvirčio duomenimis, einamosios sąskaitos perteklius padidėjo iki 3,9 procento BVP. Tikėtina, kad balansas liks teigiamas ir artimiausiais ketvirčiais.

6 pav. Einamosios sąskaitos deficito sudedamosios dalys

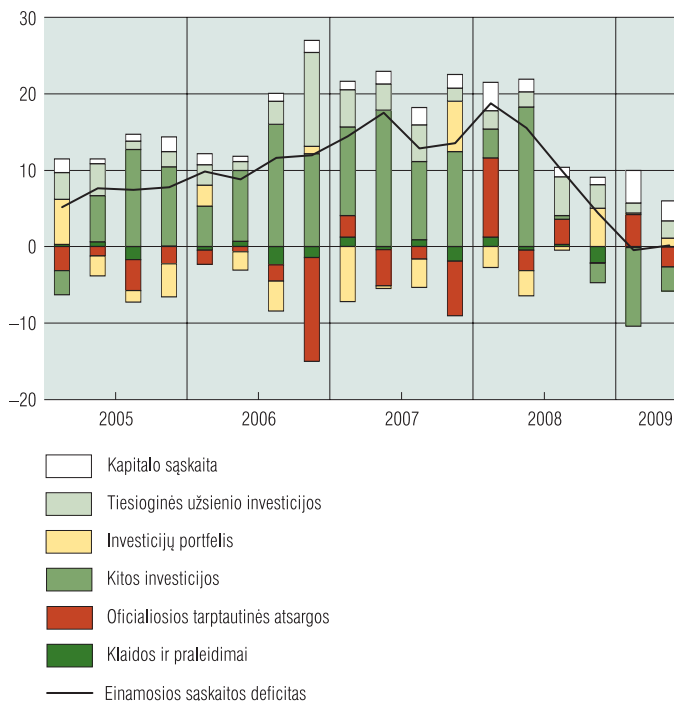
Šaltiniai: Statistikos departamentas, Lietuvos bankas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Teigiamus einamosios sąskaitos deficitą pokyčius labiausiai lėmė staigiai sumažėjęs užsienio prekybos deficitas, susijęs su importo nuosmikiu, kuriam įtakos turėjo sumenkusi vidaus paklausa. 2009 m. pirmąjį pusmetį prekybos deficitas sudarė 1,4 procento BVP, panašus jis buvo ir trečiąjį ketvirtį. Nepaisant neigiamo prekybos balanso, einamosios sąskaitos balansas dėl išaugusių einamųjų pervedimų (nuo 2,2 % BVP 2008 m. iki 3,8 % BVP 2009 m. pirmąjį pusmetį) tapo teigiamas. Tai lėmė paspartėjęs ES struktūrinių fondų paramos panaudojimas. 2008 m. pabaigoje pertekliniu buvęs pajamų balansas šiemet vėl tapo deficitinis, nes Lietuvoje dirbusios užsienio įmonės metų pradžioje užsienio investuotojams išmokėjo dividendus.

Kapitalo ir finansinės sąskaitų balansą teigiamai veikė išaugusi kapitalo sąskaita, kurioje pateikti padidėję ES paramos fondų pervedimai investiciniams projektams. Šių metų pirmąjį pusmetį teigiamas tebebuvo ir tiesioginių užsienio investicijų balansas – jis sudarė 1,7 procento BVP. Didelės įtakos tam turėjo Lenkijos bendrovei „PKN ORLEN S.A.“ perduoti likę 9,98 procento AB „Mažeikių nafta“ (nuo rugsėjo 1 d. – AB „ORLEN Lietuva“) akcijų, kurios iki tol priklausė valstybei. Investicijų portfelio srautas buvo teigiamas, tačiau palyginti nedidelis (0,7 % BVP), nes užtelėjusius įsipareigojimus dėl šių metų antrąjį ketvirtį Lietuvos Respublikos Vyriausybės išplatintų euroobligacijų iš dalies kompensavo išaugusios Lietuvos bankų ir investicinių bei pensijų fondų investicijos į užsienio obligacijas. Neigiamai finansinės sąskaitos balansą veikė kitos investicijos, kritusios dėl to, kad bankai ir įmonės intensyviau grąžino paskolas užsienio kreditoriams.

7 pav. Einamosios sąskaitos deficitą finansavimo šaltiniai

Procentai, palyginti su BVP

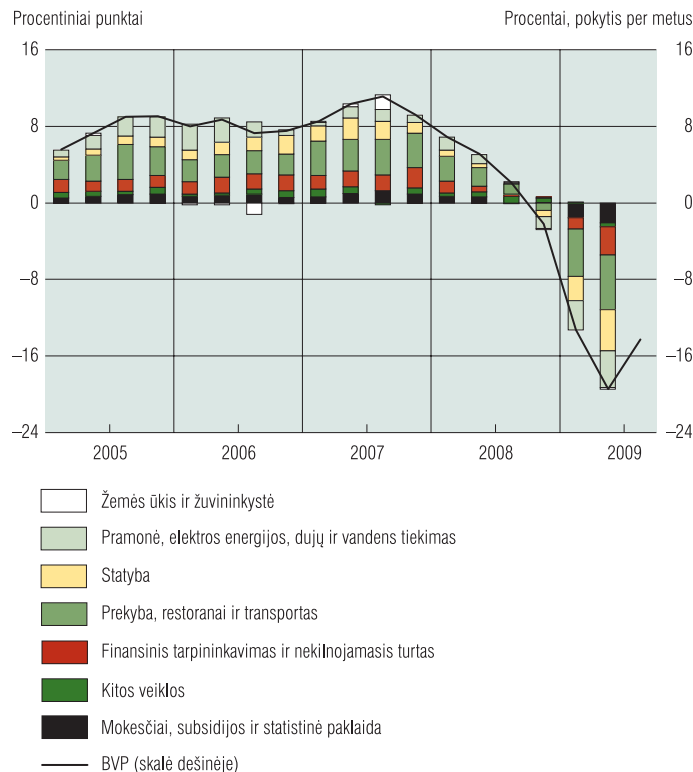

Šaltiniai: Statistikos departamentas, Lietuvos bankas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Visuminė pasiūla

Vertinant gamybos metodu apskaičiuoto BVP pokyčius, galima teigti, kad ekonomikos aktyvumo mažėjimas siejamas su tuo, kad šių metų pirmąjį pusmetį menko tiek uždaroji, tiek atvirasis sektorius. Trečiąjį ketvirtį atvirajame sektoriuje pasirodė gerų ženklų, tačiau uždarojo sektoriaus raidos perspektyvos tebebuvo prastos.

8 pav. Gamybos metodu apskaičiuoto BVP kaitos veiksniai

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

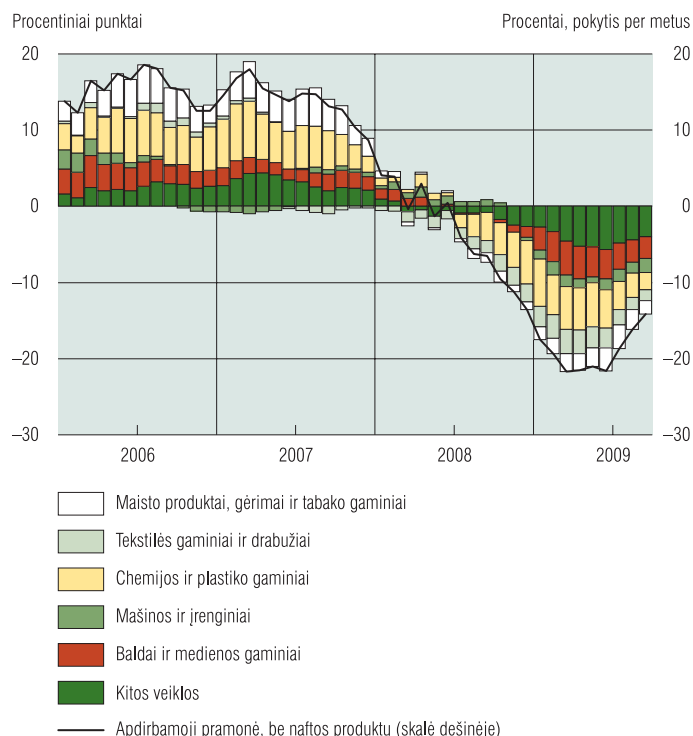
Antrąjį ketvirtį penktadaliu kritusi pramonės veikla BVP sumažino 4,4 procentinio punkto. Nuo didesnio sumenkusios pramonės neigiamo poveikio BVP gelbėjo geri naftos perdirbimo veiklos rezultatai jos realiam aktyvumui per metus padidėjus 11,6 procento. Remiantis palankesnes tendencijas rodančiais liepos–rugsėjo mėn. duomenimis, trečiąjį ketvirtį pramonės veiklos kritys sulėtėjo.

Nagrinėjamu laikotarpiu didesnę kaip 30 procentų nuosmukį patyrė su statyba, kurios aktyvumas mažėjo, susijusios veiklos (pvz., metalo ir metalo gaminių, kitų nemetalo mineralinių produktų gamyba), dėl kritusios transporto priemonių paklausos ir investicijų stabdymo sumenkusi mašinų ir įrangos (išskyrus elektros ir optikos) bei transporto įrangos gamyba. Vertinant užsakymus produkcijai gaminti ir darbams atlikti bei apdirbamosios pramonės, be naftos perdirbimo, parduotą produkciją, matyti, kad veiklos metinis nuosmukis trečiąjį ketvirtį bus mažesnis.

Uždarojo sektoriaus, be valstybės finansuojamų veiklų, metinis nuosmukis 2009 m. pirmąjį ketvirtį sudarė 17,8 procento, antrąjį – padidėjo iki 25,2 procento. Antrąjį ketvirtį tarp uždaramajam sektoriui priskiriamų veiklų labiausiai per metus sumažėjo statybos (45,8 %), didmeninės ir mažmeninės prekybos (24,6 %) bei nekilnojamojo turto, nuomos ir kito verslo (21,7 %) veiklose sukuriamą pridėtinę vertę.

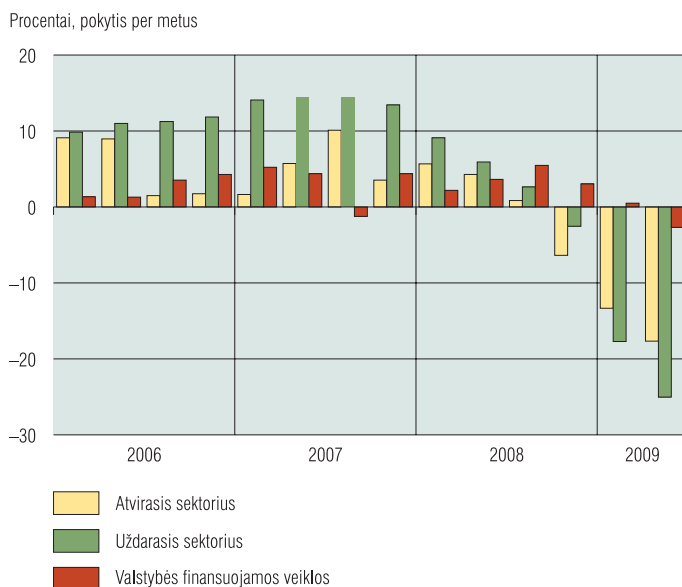
Statybos veiklos metinis nuosmukis pirmąjį ketvirtį buvo 36,8 procento, o antrąjį jis padidėjo iki 45,8 procento. Didžiausią įtaką tam turėjo turbūt dėl menkesnio valstybės finansavimo labiau sumažėjusi inžinerinių statinių statyba. Tačiau, kaip ir ankstesnį ketvirtį, iš statybos veiklos labiausiai sumenko negyvenamųjų pastatų statyba, jos realusis metinis nuosmukis padidėjo iki 54,7 procento. Per statybos bendrovių apklausas daugiau kaip 90 procentų respondentų nurodė, kad veiklos aktyvumą ir toliau labiausiai riboja menka paklausa ir finansiniai sunkumai.

9 pav. Realioji parduota apdirbamosios pramonės (be naftos perdirbimo) produkcija
(3 mėn. slenkamosios sumos)

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

10 pav. Bendrosios pridėtinės vertės kaita

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Didėjantis nedarbas, mažėjantis darbo užmokestis ir nepalankūs ateities lūkesčiai buvo pagrindiniai veiksniai, lėmę prekybos aktyvumo mažėjimą. Tai patvirtina ir mažmeninės prekybos įmonių apklausų rezultatai: menka paklausa nurodoma kaip pagrindinis veiklą ribojantis veiksnys. Antrąjį ketvirtį didmeninės ir mažmeninės prekybos pridėtinės vertės metinis nuosmukis liko panašaus lygio kaip ir pirmąjį ketvirtį (atitinkamai 23,9 ir 24,6 %). Tačiau naujausi mažmeninės prekybos duomenys leidžia daryti išvadą, kad trečiąjį ketvirtį kryptis bus didesnis. Tai gali būti susiję su tuo, kad nuo rugsėjo mėn. 2 procentiniais punktais padidintas PVM tarifas.

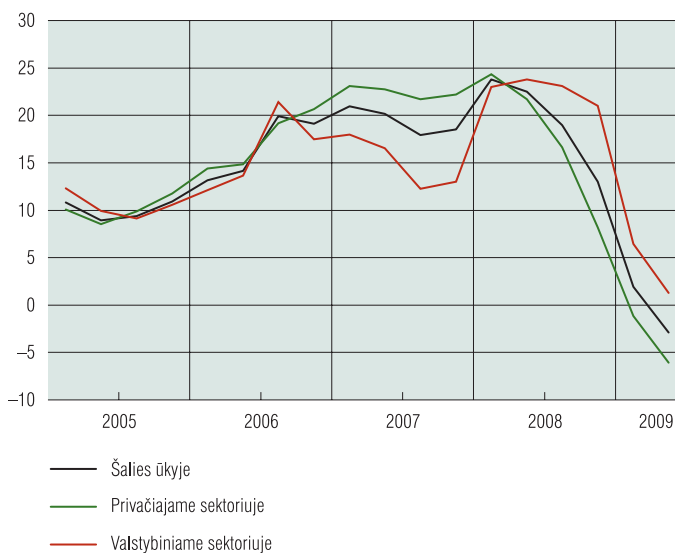
Darbo rinka

2009 m. antrąjį ketvirtį, pagilėjus ekonomikos nuosmukiui, toliau gausėjo bedarbių ir mažėjo užimtųjų. Statistikos departamento duomenimis, nedarbo lygis antrąjį ketvirtį padidėjo mažiau nei pirmąjį – 1,7 procentinio punkto (pirmąjį ketvirtį – 4,0 proc. p.) ir sudarė 13,6 procento (prieš metus – 4,5 %). Bedarbių antrąjį ketvirtį buvo 223,1 tūkst. tančio – 3,1 karto daugiau negu prieš metus, tačiau per šį ketvirtį jų padaugėjo mažiau (15,1 %) negu pirmąjį ketvirtį (beveik 50 %).

Daugiausia antrąjį ketvirtį buvo per metus pagausėję bedarbių, neturinčių darbo tris mėnesius ir ilgiau. Tai rodė ilgėjančią nedarbo trukmę sumažėjus galimybių įsidarbinti. Laisvų darbo vietų lygis¹, antrojo ketvirčio duomenimis, per metus verslo veiklose, neįskaitant žemės ūkio, sumažėjo nuo 1,8 iki 0,4 procento, o mažiausias buvo paslaugų ir statybos veiklose. Statyboje ir pramonėje užimtų gyventojų skaičius per metus sumažėjo daugiausiai – atitinkamai 22,6 ir 13,4 procento, ir tai lėmė vyrų užimtumo lygio sumažėjimą 7,7 procentinio punkto (moterų užimtumo lygis antrąjį ketvirtį buvo 0,9 proc. p. mažesnis negu prieš metus). Dirbančiųjų statyboje per metus mažėjo jau ketvirtą ketvirtį iš eilės, dirbančiųjų pramonėje – trečią ketvirtį iš eilės.

11 pav. Darbo užmokesčio kaita

Procentai, pokytis per metus

Šaltinis: Statistikos departamentas.

Darbo užmokesčio pokyčiai rodė darbo rinką gana lanksčią, nors lėčiau kaip tikėtasi, prisitaikant prie pasikeitusių ekonomikos sąlygų. Užmokestis šalies ūkyje antrąjį ketvirtį buvo 2,9 procento mažesnis negu prieš metus (pirmąjį ketvirtį – 1,9 % didesnis negu prieš metus). Ekonominių veiklų lygiu tik paslaugų veikloje darbo užmokestis dar nebuvo mažesnis negu prieš metus, pramonėje jo metinis kritimas sudarė 3,4 procento, žemės ūkyje – 9,0 procento, statyboje – 22,5 procento. Darbo užmokesčio valstybiniame sektoriuje metinis augimas toliau lėtėjo ir antrąjį ketvirtį sudarė 1,3 procento (pirmąjį ketvirtį – 6,4 %). Trečiąjį ketvirtį darbo užmokestis šiame sektoriuje turėtų sumažėti dėl administracinių sprendimų mažinti valstybės politikų, teisėjų, valstybės pareigūnų ir valstybės tarnautojų bei biudžetinių įstaigų darbuotojų atlyginimą. Privačiame sektoriuje

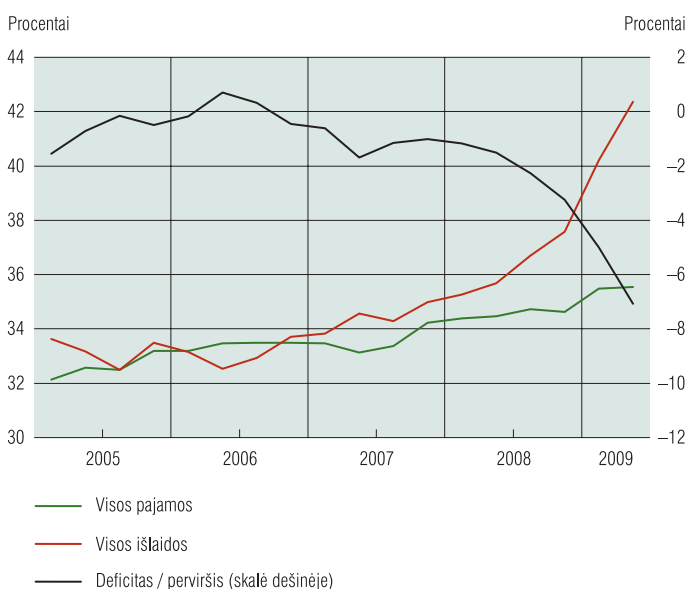
¹ Laisvų darbo vietų lygis apskaičiuojamas dalijant laisvų darbo vietų skaičių iš visų laisvų ir užimtų darbo vietų skaičiaus.

darbo užmokestis antrąjį ketvirtį jau antrą kartą iš eilės buvo mažesnis negu prieš metus (6,1 %, pirmąjį ketvirtį – 1,2 %).

Fiskalinė politika

Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. pirmąjį pusmetį valdžios sektoriaus deficitas buvo 4,6 mlrd. litų, arba 10,1 procento pirmojo pusmečio BVP (2008 m. – 3,2 % BVP). Lietuvos Respublikos finansų ministerija pranešė, kad beveik du trečdalius (2,9 mlrd. Lt) jo sudarė valstybės biudžeto deficitas, ketvirtadali (1,2 mlrd. Lt) – socialinės apsaugos fondų, dešimtadali – nebiudžetinių fondų ir vietos valdžios biudžetų deficitai. Didesnį valdžios sektoriaus deficitą lėmė tiek per metus 11,4 procento kritusios pajamos, tiek 9,2 procento padidėjusios išlaidos, ypač socialinės išmokos.

12 pav. Valdžios sektoriaus pajamos, išlaidos ir deficitas
(keturių ketvirčių slenkamosios sumos, palygintos su BVP)

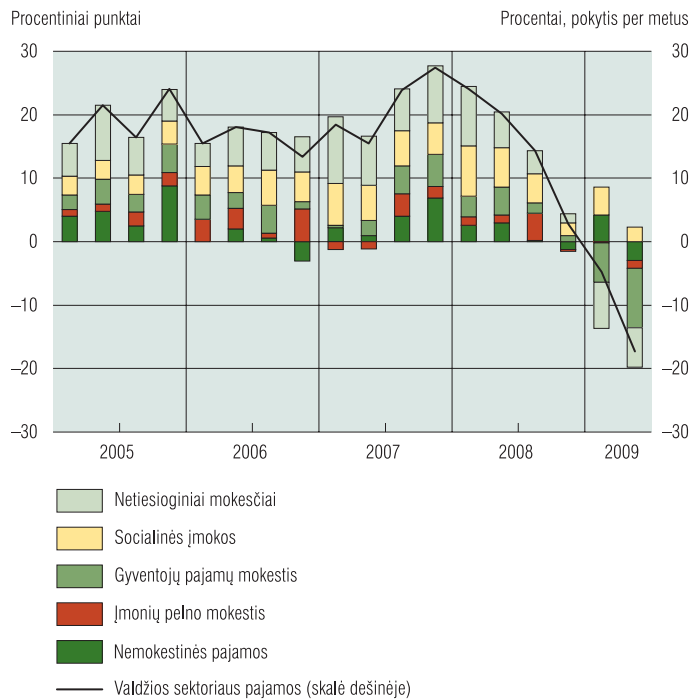

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Palyginti su pirmuoju ketvirčiu, valdžios sektoriaus pajamų metinis kritimas antrąjį ketvirtį labai sustiprėjo (sudarė 17,2 %, pirmąjį ketvirtį – 4,6 %). Antrąjį ketvirtį pajamas labiausiai sumažino 22,9 procento per metus sumenkusios tiesioginių mokesčių įplaukos. Daugiau kaip penktadaliu mažiau surinkta gyventojų pajamų mokesčio, nes buvo sudėtinga situacija darbo rinkoje. Pelno mokesčio pajamos sumenko daugiau kaip ketvirtadaliu, nes sumažėjo vidaus ir išorės paklausa. PVM – svarbiausio netiesioginio mokesčio – įplaukos krito 24 procentais, tai atitiko mažmeninės prekybos, rodančios privačiojo vartojimo kaitą, tendencijas. Pirmąjį ketvirtį padidinus akcizų alkoholiui, degalams ir cigaretėms, įplaukos iš šių netiesioginių mokesčių per metus ūgtelėjo (antrąjį ketvirtį jos per metus padidėjo 0,5 %).

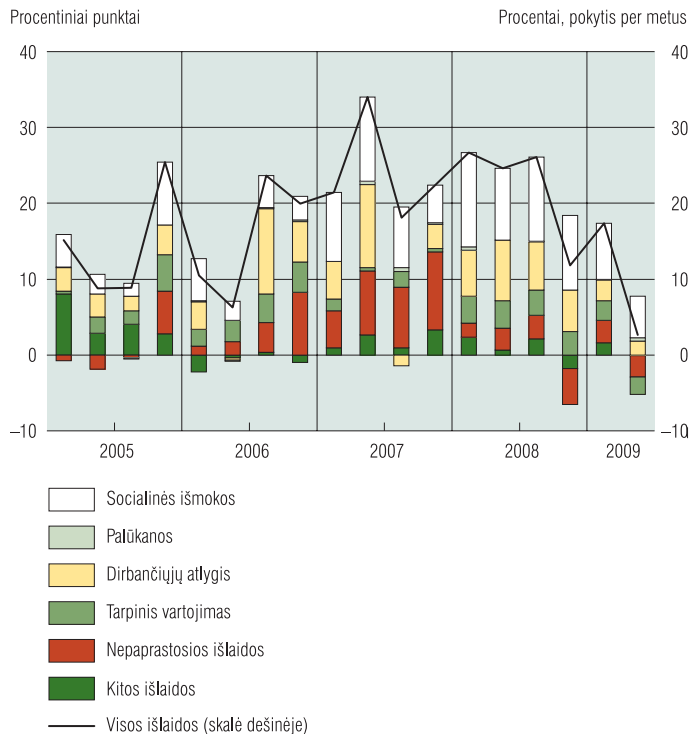
Išankstiniais duomenimis, įplaukų srautas trečiąjį ketvirtį toliau silpo. Tokia tendencija neleidžia tikėtis geresnio valdžios sektoriaus pajamų surinkimo artimiausiais ketvirčiais.

13 pav. Valdžios sektoriaus pajamų kaitos veiksniai

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

14 pav. Valdžios sektoriaus išlaidų kaitos veiksniai

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Tebedidėjant valdžios sektoriaus išlaidoms, jų santykis su BVP ūgtelėjo iki 42,2 procento² (2008 m. – 37,4 %). Išlaidas labiausiai didino augusios socialinės išmokos ir darbo užmokesčio fondas, o mažino kritusios nepaprastosios išlaidos, į kurias įskaitomos Lietuvos Respublikos Vyriausybės investicijos, ir tarpinis vartojimas – pirmąjį pusmetį tai buvo pagrindinės valdžios sektoriaus konsolidavimo priemonės.

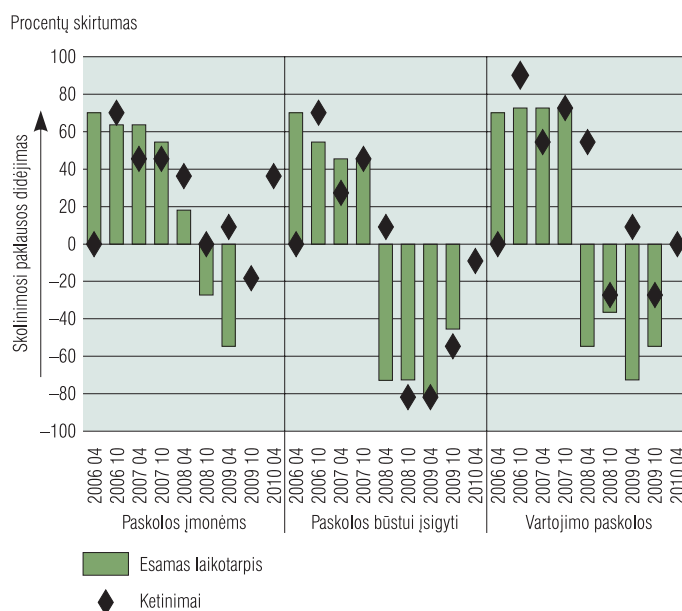
² Pagal šį rodiklį Lietuva priartėjo prie ES, kur jis 2008 m. sudarė 46,8 procento.

Valstybinio socialinio draudimo fondo (VSDF) valdybos prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos preliminariais duomenimis, pirmąjį pusmetį socialinių išmokų metinis augimas sudarė 20,9 procento. Ypač didėjo nedarbo, ligos ir motinystės (tėvystės) išmokos, pensijos. Atsižvelgiant į sudėtingą ekonominę padėtį ir ypač į prastėjančią situaciją darbo rinkoje, socialinės išmokos turėtų sparčiai augti iki metų pabaigos. VSDF deficitas trečiąjį ketvirtį sudarė 0,8 procento (758,5 mln. Lt) Lietuvos banko prognozuojamo 2009 m. BVP. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nuo metų pradžios VSDF paskolino 2,9 mlrd. litų pinigų srautams subalansuoti.

Kredito raida

Per 2009 m. devynis mėnesius bankų sistemos paskolų portfelis³ Lietuvoje sumenko 6,4 procento. Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, didžiausią įtaką tam darė sumažėję didžiausio skolininko – privačiojo sektoriaus⁴ – įsipareigojimai. Jo skolinimosi paklausa mažėjo nuo 2007 m. pabaigos. Namų ūkiai vengė prisiimti papildomų finansinių įsipareigojimų dėl prastėjančios finansinės būklės, kurią lėmė didėjantis nedarbas, mažėjančios pajamos, santykinai išaugusios su būstu nesusijusios vartojimo išlaidos. Sulėtėjęs ekonominis aktyvumas ir netikrumas dėl ateities dalį nefinansinių įmonių investicijų padarė nepatrauklias, o tai mažino poreikį skolintis. Atsižvelgdami į išaugusią kredito riziką, bankai sumažino kredito pasiūlą ir sugriežtino paskolų teikimo sąlygas.

15 pav. Skolinimosi iš bankų paklausos kaita

Šaltiniai: Lietuvos banko atliktos bankų apklausos dėl skolinimo sąlygų ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Skolinimas finansiniams tarpininkams nuo metų vidurio pradėjo rodyti atsigavimo ženklus, o valdžios sektoriaus paskolų portfelis nuo sausio mėn. ūgtelėjo. Valdžios finansų nesubalansuotumas didino šio sektoriaus paklausą finansiniams ištekliais, o ieškodami saugesnio investavimo alternatyvų bankai palyginti noriai skolino valdžios institucijoms.

³ Šioje Pranešimo dalyje kredito pokyčiai yra nagrinėjami remiantis kitų PFI (komercinių bankų, užsienio bankų filialų ir kredito unijų) duomenimis. Dėl šių duomenų rinkimo ypatybių ir aprėpties į šalies ekonomiką patenkantys kredito srautai rodomi neįvertinus paskolų vertės sumažėjimo (įvertinus paskolų vertės sumažėjimą, kuris darė reikšmingą įtaką paskolų portfelio pokyčiams, per 2009 m. devynis mėnesius paskolų portfelis sumažėjo 9,5 %).

⁴ Privatusis sektorius apima namų ūkius ir nefinansines įmones, jam nepriklauso valdžios sektorius ir finansiniai tarpininkai.

Įvertinę išaugusią riziką ir paklausos finansiniams ištekliams mažėjimą, bankai per metus kreditavimo įsipareigojimus sumažino beveik du kartus. Tai rodo, kad artimiausiais laikotarpiais bankų skolinimas gali būti prislopęs. Kita vertus, bankų apklausos dėl skolinimo sąlygų rezultatai rodo, kad įmonių poreikis kreditui turėtų užtelėti per artimiausią pusmetį. Didesnių pokyčių kredituojant namų ūkius nesitikima.

2 lentelė. Bankų paskolų portfelio kaita

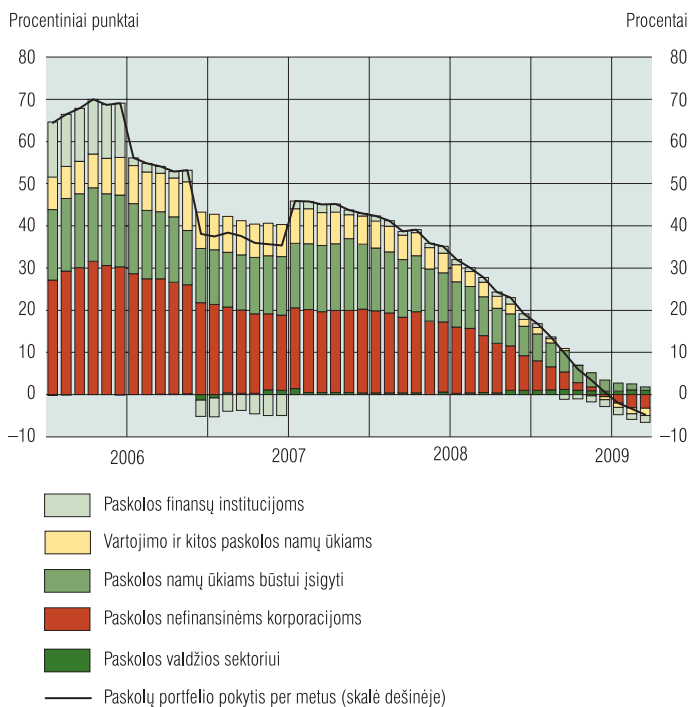
(sausio–rugsėjo mėn., mlrd. Lt)

	2007	2008	2009
Bendras paskolų portfelis	12,9	10,1	–4,6
Paskolų portfelis finansiniams tarpininkams	0,3	0,6	–1,3
Paskolų portfelis valdžios institucijoms	0,1	0,1	0,3
Paskolų portfelis nefinansinėms įmonėms	5,5	4,5	–2,6
Paskolų portfelis namų ūkiams	7,1	4,8	–1,0
Paskolos būstui įsigyti	4,9	3,5	–0,1
Paskolos vartojimui ir kitiems tikslams	2,2	1,3	–0,9

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Palyginti su 2008 m. pabaiga, privatusis sektorius skolinosi 2 procentiniais punktais pigiau, o vidutinės svertinės naujų paskolų palūkanų normos krito iki prieš dvejus metus buvusio 6 procentų lygio. Jos sumažėjo, nes pastaruoju metu ECB nekeitė pinigų politikos krypties ir pagrindines palūkanų normas išlaikė istoriškai žemame lygyje (1 %), o nuo birželio mėn., mažėjant rizikos priedams, pigo ir skolinimasis nacionaline valiuta.

16 pav. Bankų paskolų portfelio metinės kaitos veiksniai

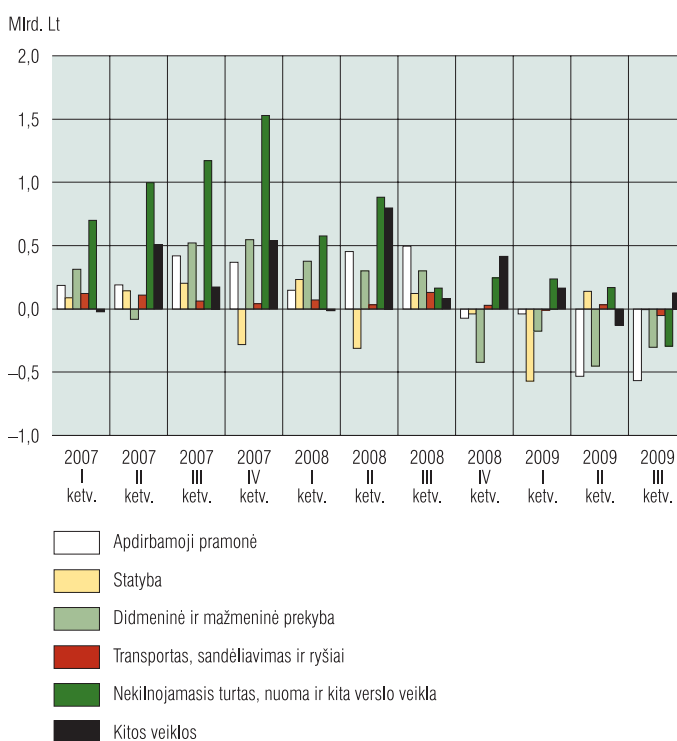

Šaltinis: Lietuvos banko apskaičiavimai.

Nepaisant atpigusio skolinimosi, namų ūkiai savo įsipareigojimus bankų sistemai nuo metų pradžios sumažino 1 mlrd. litų: gyventojai itin riboja kito negu būsto įsigijimo finansavimą skolinomomis lėšomis, o paskolų būstui įsigyti portfelis per 2009 m. devynis mėnesius sumažėjo 64 mln. litų. Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, namų ūkiai liko jautrūs įsipareigojimų

kainų pokyčiams, o tai keitė paskolų portfelio struktūrą: tebesant reikšmingam skirtumui tarp naujų paskolų litais ir eurai palūkanų normų, didėjo paskolų portfelio užsienio valiuta dalis, o skirtumas tarp iki vieno metų ir virš vieno metų fiksuojamų paskolų palūkanų normų lėmė beveik išskirtinį skolinimąsi su kintamomis palūkanų normomis.

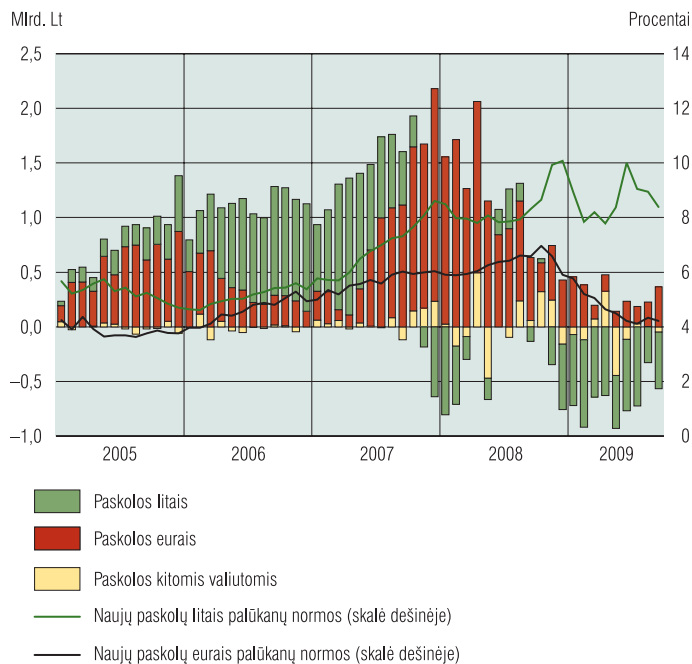
17 pav. Paskolų portfelio nefinansinėms įmonėms kaita
(pokytis per ketvirtį)

Šaltinis: Lietuvos banko apskaičiavimai.

Nefinansinių įmonių veiklos aktyvumą slopino sparčiai mažėjanti paklausa Lietuvos ir užsienio rinkose: įmonių pardavimai ir prekių eksportas 2009 m. viduryje krito iki 2007 m. pradžios lygio. Esant nepalankiai ekonominei aplinkai, per 2009 m. pirmąjį pusmetį bankrotą paskelbė tiek įmonių, kiek jų bankrutavo per visus 2008 m. Šių metų antrąjį ketvirtį, pardavimo pajamoms ūgtelėjus sparčiau negu prekių ir paslaugų savikainai bei sumažėjus veiklos sąnaudoms, nefinansinių įmonių sektorius dirbo pelningai. Nepaisant teigiamo veiklos rezultato, įmonės susidūrė su likvidžių lėšų trūkumu, o tai lėmė uždelstą turimų finansinių įsipareigojimų vykdymą: strigo išleistų obligacijų išpirkimas, bendrovės vėlavo atsiskaityti su bankais. Neveiksnių paskolų daliai nefinansinėms įmonėms, palyginti su kitais sektoriais, paskolų portfelyje augant sparčiausiai, bankai buvo reiklūs teikdami paskolas: nuo metų pradžios joms suteiktų paskolų portfelis sumažėjo 2,6 mlrd. litų. Ankstesniais laikotarpiais aktyviausiai kredituotos ekonominės veiklos – apdirbamoji pramonė, prekyba, nekilnojamasis turtas – per šių metų tris ketvirčius užfiksavo sparčiausią paskolų portfelio sumažėjimą. Tai įvyko nepaisant to, kad daugiau kaip 2 procentiniais punktais nuo 2008 m. pabaigos krito naujų paskolų nefinansinėms įmonėms vidutinės svertinės palūkanų normos, kurios 2009 m. rugsėjo mėn. sudarė 5 procentus. Atsižvelgus į 2009 m. spalio mėn. Lietuvos banko atliktą komercinių bankų apklausą dėl skolinimo sąlygų, tikėtina, kad ateityje šio sektoriaus skolinimosi reikmės gali augti dėl didėjančio poreikio finansuoti apyvartinį kapitalą, įsigyti atsargų ar restruktūrizuoti skolas.

18 pav. Paskolų portfelio privačiajam sektoriui kaita ir naujai suteiktų paskolų palūkanų normos

Šaltinis: Lietuvos banko apskaičiavimai.

Skirtumas tarp naujų paskolų litais ir eurai palūkanų normų privačiajam sektoriui liko didelis ir 2009 m. rugsėjo mėn. buvo 4,2 procentinio punkto, o skirtumas tarp naujų paskolų litais ir eurai palūkanų normų namų ūkiams sudarė net 7,4 procentinio punkto, t. y. tris kartus daugiau negu prieš metus, todėl namų ūkiai toliau mažino įsipareigojimus litais ir didino įsipareigojimus užsienio valiuta siekdami apriboti skolos grąžinimo išlaidas. Skolinimasis nacionaline valiuta įmonėms nuo metų pradžios pabrango du kartus, palyginti su eurai, ir tai lėmė paskolų portfelio struktūros pokyčius. Nuo metų pradžios nefinansinių įmonių paskolų portfelio eurai dalis ūgtelėjo 7 procentiniais punktais ir rugsėjo mėn. sudarė 69 procentus.

Lietuvos finansų rinkos raida

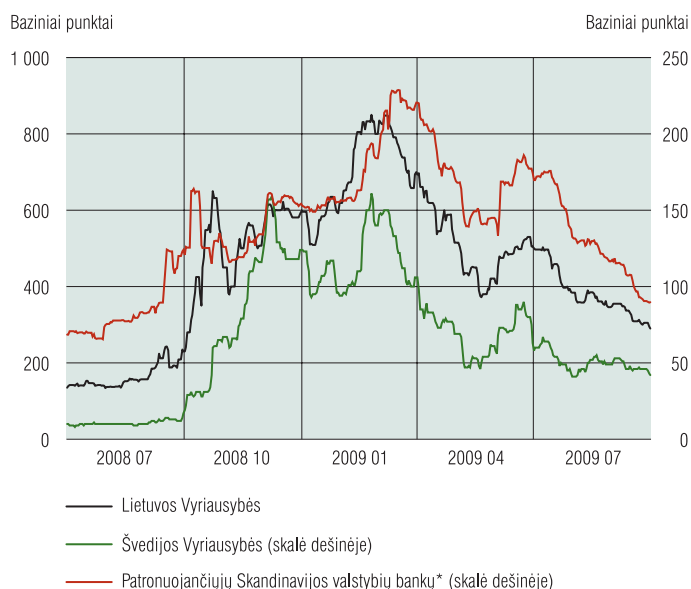
Aktyvūs centrinių bankų ir vyriausybių veiksmai kovojant su pasauline finansų krize ir ekonomikos nuosmikiu lėmė augantį investuotojų optimizmą ir palankesnę Lietuvos Respublikos Vyriausybės bei patronuojančiųjų Skandinavijos valstybių bankų kredito rizikos vertinimą. Per 2009 m. devynis mėnesius NASDAQ OMX Vilniaus vertybinių popierių biržoje kotiruojamų akcijų indeksas pakilo per 70 procentų ir beveik pasiekė prieš metus buvusį lygį. Taip pat sparčiai augo vietinio kapitalo bankų – AB bankas Snoras, AB Ūkio bankas ir AB Šiaulių bankas – akcijų kainos, jos analizuojamu laikotarpiu pabrango atitinkamai 221, 114 ir 35 procentais. Tokį spartų didėjimą lėmė ir išaugęs investuotojų optimizmas, suaktyvėjusi institucinių investuotojų veikla ir pagerėjęs Lietuvos bei kitų Baltijos valstybių rizikos vertinimas. Panašios akcijų kainų kaitos tendencijos buvo matomos ir kitų Europos šalių akcijų rinkose, o NASDAQ OMX Talino ir Rygos vertybinių popierių biržų akcijų indeksai aptariamam laikotarpiui pakilo atitinkamai 60 ir 19 procentų.

19 pav. Euro zonos, JAV, Rusijos ir Lietuvos akcijų rinkų indeksų kaita
(2008 m. liepos 1 d. = 100)

Šaltiniai: informacinė sistema „Bloomberg“ ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

20 pav. Kredito įsipareigojimų neįvykdymo apseidimo sandorių indeksai

Šaltiniai: informacinė sistema „Bloomberg“ ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

* SEB, Swedbank, DnB NOR Bank ASA, Nordea ir Danske bankai.

Iki rekordinių aukštumų 2009 m. pradžioje išaugusios Lietuvos Respublikos Vyriausybės vertybinių popierių kredito įsipareigojimų neįvykdymo apseidimo sandorių palūkanų normos antroje metų pusėje nuosekliai mažėjo, tačiau vis dar yra santykinai didelės dėl tebesitęsiančio ekonomikos nuosmukio ir valdžios sektoriaus prastėjančios finansinės būklės. Nors Lietuvos Respublikos Vyriausybės kredito rizika yra kur kas didesnė negu Švedijos Vyriausybės, tačiau Lietuvos, Švedijos ir kitų Baltijos valstybių vyriausybių kredito rizikos vertinimo tendencijos analizuojamu laikotarpiu buvo labai panašios.

Ekonomikos plėtros perspektyvos

Per 2009 m. pirmąjį pusmetį Lietuvos ūkis labai sumenko, tačiau, remiantis Statistikos departamento paskelbtu pirmuoju realiojo BVP įverčiu, trečiąjį ketvirtį ekonomika pradėjo atsigauti. Nors šalies ūkyje yra pastebimi stabilizavimosi ženklai, iš BVP duomenų matomas ekonomikos atsigavimas gali būti netvarus ir kol kas vertintinas atsargiai: nominalusis BVP

tebeblogėjo, aiškių didėjimo tendencijų dar nerodė ir kiti makroekonominiai rodikliai. Tačiau pastaruoju metu bendras ūkio perspektyvų vertinimas pagerėjo, ypač atsižvelgiant į pamažu pradėtas gerinti užsienio valstybių, tarp jų ir ES šalių, ekonominės plėtros prognozes. Numatoma, kad Lietuvos BVP pradės sparčiau atsigauti 2010 m. pirmąjį pusmetį, nes ūgtelėjusi išorės paklausa sudarys palankesnes sąlygas eksportuoti ir sušvelnins lgnalinos atominės elektrinės uždarymo bei viešųjų finansų konsolidavimo poveikį BVP.

Nuo praėjusių metų pabaigos vyravęs netikrumas dėl tolesnės pasaulio ir Lietuvos ekonominės raidos labiausiai paveikė vidaus investicijas. Nuo metų pradžios itin krito investicijos į gamybos priemones: šitaip šalies įmonės reagavo į labai sumenkusią vidaus ir išorės paklausą bei stabdė plėtros planus. Tačiau numatoma, kad artimiausiu metu gerokai sumažės investicijų į statybą, ypač į būsto statybą. Tam įtakos turės tebesantys nekilnojamojo turto kainų mažėjimo lūkesčiai ir nepalankus šios veiklos pelningumo vertinimas, ribojantis išorinio finansavimo galimybes. Numatoma, kad investicijos pradės sparčiau didėti 2010 m. viduryje daugiausia dėl palankesnių galimybių parduoti produkciją užsienio rinkose, o tai paskatintų investicijas į Lietuvos eksporto sektorių.

Sprendžiant pagal išankstinius duomenis, trečiąjį ketvirtį privatusis vartojimas toliau mažėjo ir artimiausiais ketvirčiais teigiamų pokyčių nesitikima. Namų ūkių išlaidų atsigavimą stabdys didėjantis nedarbas ir nepalankūs darbo užmokesčio pokyčiai. Be to, 2009–2010 m. planuojamas valdžios sektoriaus išlaidų, iš jų – ir viešojo sektoriaus darbo užmokesčio, mažinimas neigiamai paveiks privatųjį vartojimą.

Viešųjų finansų konsolidacija bus vienas svarbiausių ekonominės politikos uždavinių ateinančiais metais. 2009 m. pirmąją pusę valdžios sektoriaus išlaidos vis dar buvo didesnės negu prieš metus, tačiau antrąjį pusmetį numatomas spartesnis jų sumažėjimas. Labai pasikeitus ekonominėms sąlygoms šalyje, gerokai mažiau surenkama biudžeto pajamų, ir palankesnių tendencijų artimiausiais ketvirčiais nesitikima. Tai lėmė iki rekordinio dydžio išaugusį valdžios sektoriaus deficitą, todėl būtina toliau griežtinti fiskalinę politiką, kad viešųjų finansų padėtis būtų stabilizuota.

3 lentelė. Lietuvos ekonomikos raida 2008–2010 m.

(pokyčiai per metus, procentais)

	2008	2009*	2010*
Vidutinė metinė infliacija (apskaičiuota pagal SVKI)	11,1	3,9	–0,8
Kompensacija vienam dirbančiajam	16,4	–5,7	–6,2
BVP (grandine susieta apimtis)	2,8	–15,2	–1,5
Privatusis vartojimas	3,6	–15,1	–1,6
Valdžios sektoriaus vartojimas	7,9	–2,4	–7,4
Bendras pagrindinio kapitalo sudarymas	–6,5	–38,4	–0,5
Eksportas (prekės ir paslaugos)	12,2	–18,9	4,4
Importas (prekės ir paslaugos)	10,5	–30,1	3,0
Einamosios sąskaitos balanso ir BVP santykis	–12,5	0,0	0,6
Nedarbo lygis (%), palyginta su darbo jėga)	5,8	13,9	17,7

Šaltinis: Lietuvos banko vertinimai.

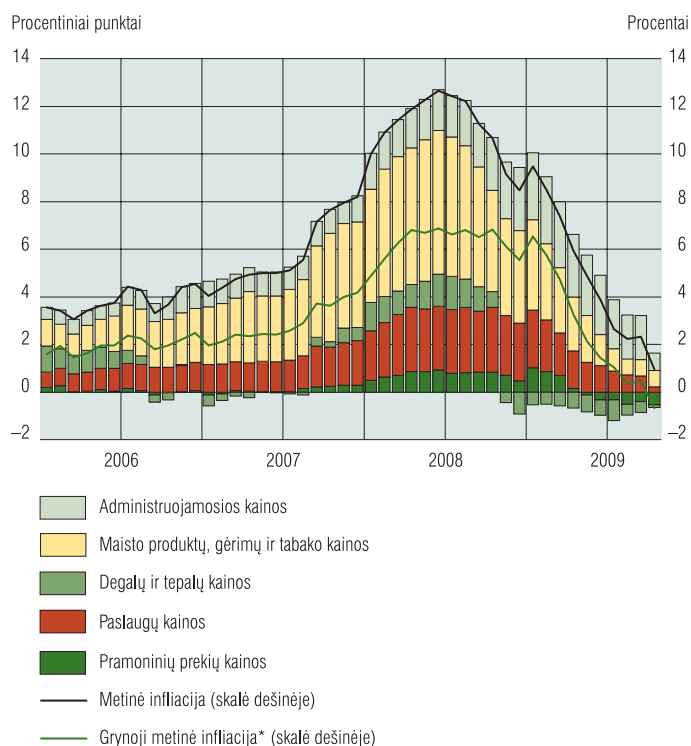
*Prognozės.

Kainų raida

Vartotojų kainų kaitos priežastys

2009 m. sausio mėn. padidinus akcizus degalams ir alkoholiui bei PVM šoktelėjusi metinė infliacija vėliau sparčiai mažėjo. Birželio mėn. ji buvo 3,9 procento, o spalio mėn. – 1,0 procento. Balandžio–rugpjūčio mėn. kainos kas mėnesį mažėjo. Rugsėjo mėn. jos pakilo dėl padidinto standartinio PVM tarifo ir akcizo cigaretėms, o spalio mėn. vėl krito. Mažėjusią bendrąją metinę infliaciją pastaraisiais mėnesiais labiausiai lėmė mažesnė grynoji metinė infliacija ir lėčiau per metus didėjusios maisto produktų, gėrimų ir tabako kainos, išskyrus liepos ir spalio mėn., kai metinė infliacija daugiausia sumažėjo kritus administruojamoms kainoms.

21 pav. Metinės infliacijos, apskaičiuotos pagal SVKI, kaitos veiksniai

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

* SVKI, neįskaitant maisto, degalų ir tepalų bei administruojamųjų kainų, pokytis.

Grynoji infliacija

Grynoji metinė infliacija⁵, 2008 m. didžiąją dalį sudariusi per 6,5 procento, 2009 m. sparčiai krito ir rugpjūčio mėn. jau buvo mažesnė kaip 0,4 procento. Rugsėjo mėn. ji šiek tiek padidėjo, tačiau tai buvo didesnio PVM tarifo trumpalaikis poveikis. Spalio mėn. pramoninių prekių ir rinkos paslaugų kainos jau buvo mažesnės negu prieš metus. Vartotojų perkamajai galiai mažėjant, paklausos spaudimas grynajai infliacijai sparčiai silpo. Tokią tendenciją rodė paslaugų įmonių pardavimo pajamų ir mažmeninės prekybos duomenys, pvz., mažmeninė prekyba ne maisto prekėmis, kaip ir maitinimo veikla, rugpjūčio mėn. buvo per metus sumažėjusi penktadaliu (rugsėjo mėn. metinis nuosmukis padidėjo dėl pradėto taikyti didesnio PVM).

⁵ SVKI, neįskaitant maisto, degalų ir tepalų bei administruojamųjų kainų, pokytis.

Maisto kainos

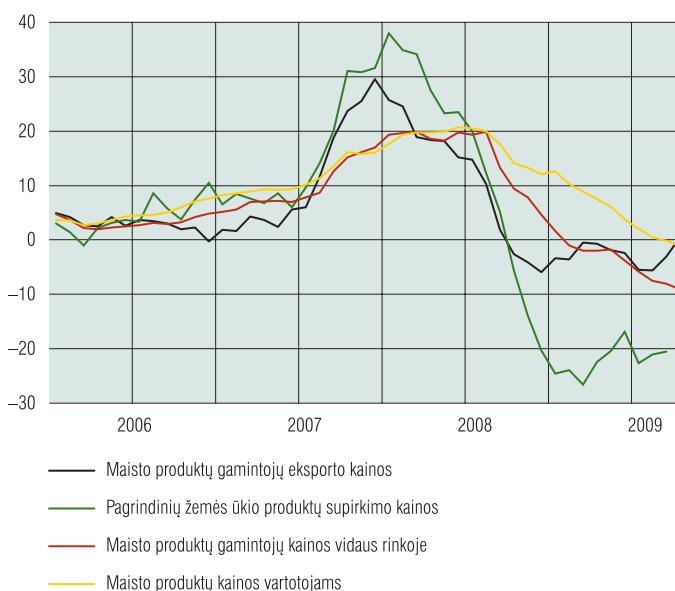
Maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų kainų pokyčiai sparčiai mažino bendrąją infliaciją. Nuo liepos mėn. šios kainos buvo mažesnės negu prieš metus (spalio mėn. – 3,3 %), o per mėnesį šių kainų lygis mažėjo jau nuo kovo mėn. (rugsėjo mėn. jis liko nepakitęs, tikėtina todėl, kad pradėtas taikyti didesnis PVM tarifas).

Alkoholinių gėrimų ir tabako kainų įtaka metinei infliacijai keitėsi mažai: ji ūgtelėjo tik rugsėjo ir spalio mėn. dėl didesnio akcizo cigaretėms. Akcizai alkoholiniams gėrimams padidėjo metų pradžioje, o akcizas cigaretėms šiemet buvo didintas du kartus, paskutinį kartą – iki ES reikalaujamo minimalaus lygio. Rugsėjo mėn. padidinus akcizą, cigarečių kaina turėtų kilti iš viso maždaug penktadaliu. Anksčiau (kovo mėn.) pakėlus šį akcizą, cigaretės tebebrango ir rugpjūčio mėn., o jų kainos kovo–rugpjūčio mėn. ūgtelėjo daugiau kaip penktadaliu. Būtent šios akcizinės prekės – tabakas ir alkoholiniai gėrimai – ir toliau buvo labai pabrangusios per metus, o maisto produktų kainos mažėjo. Visi svarbiausi maisto produktai (pagal lyginamąją dalį SVKI), išskyrus mėsą, saldumynus ir žuvį, – duona ir grūdų produktai, pienas ir jo produktai, daržovės bei vaisiai – buvo pigesni negu prieš metus. Mėsos metinis brangimas Lietuvoje sumažėjo nuo beveik 24 procentų sausio mėn. iki 2 procentų spalio mėn. (tarptautinėje žemės ūkio produktų rinkoje mėsos kainos tapo mažesnės negu prieš metus tik 2009 m. pradžioje, o grūdų, aliejaus, pieno produktų – dar 2008 m.).

Maisto produktų, gėrimų ir tabako mažmeninė prekyba rugsėjo mėn. buvo per metus sumažėjusi maždaug penktadaliu. Dauguma šios veiklos įmonių numato artimiausius tris mėnesius mažėsiant apyvartą, įsigyjamų prekių kiekį ir parduodamos produkcijos kainas.

22 pav. Maisto produktų kainų kaita

Procentai, pokytis per metus

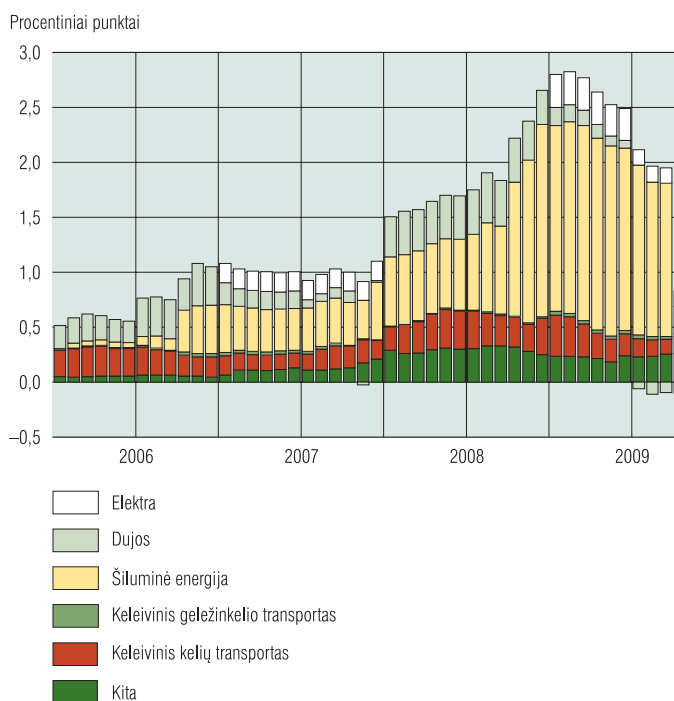
Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Administruojamosios kainos

Administruojamųjų kainų įtaka metinei infliacijai pastaraisiais mėnesiais, ypač liepos ir spalio mėn., mažėjo. Nuo liepos mėn. sumažėjo gamtinių dujų ir elektros energijos kainos buitiniams vartotojams, todėl bendras kainų lygis liepos mėn. krito daugiau nei anks-

tesniais mėnesiais (0,8 %, balandžio–birželio mėn. kritimas buvo 0,1–0,3 %). 2009 m. pradžioje elektra gyventojams pabrango 13,1, gamtinės dujos – 23,5 procento (vidutinę metinę 2009 m. infliaciją tai turėjo padidinti maždaug 0,4 proc. p.), o liepos mėn. elektros kaina sumažėjo 5,8, gamtinių dujų – 15,9 procento (poveikis vidutinei metinei 2009 m. infliacijai sudaro apie –0,1 proc. p.). Šiluminė energija spalio mėn. atpigo 12,6 procento, ir tai lėmė gerokai mažesnę, palyginti su rugsėjo mėn., bendrąją metinę infliaciją. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (VKEKK) pranešė, kad Vilniuje nuo spalio mėn. šiluma atpigo 19 procentų, o iš Baltijos valstybių sostinių mažiausiai šį šildymo sezoną mokės Rygos, daugiausiai – Talino gyventojai⁶.

23 pav. Administruojamųjų kainų įtaka bendrajai metinei infliacijai

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Degalų kainos

Spalio mėn. degalų kainos Lietuvoje per metus sumažėjo 1,0 procento (liepos mėn. – 13,2 %). Metinis kritimas sumenko ėmus nykti palankiam bazės efektui, susidariusiam dėl spartaus degalų brangimo 2008 m. pirmąją pusę (2008 m. liepos mėn. pasaulinė naftos kaina pasiekė aukščiausią visų laikų tašką).

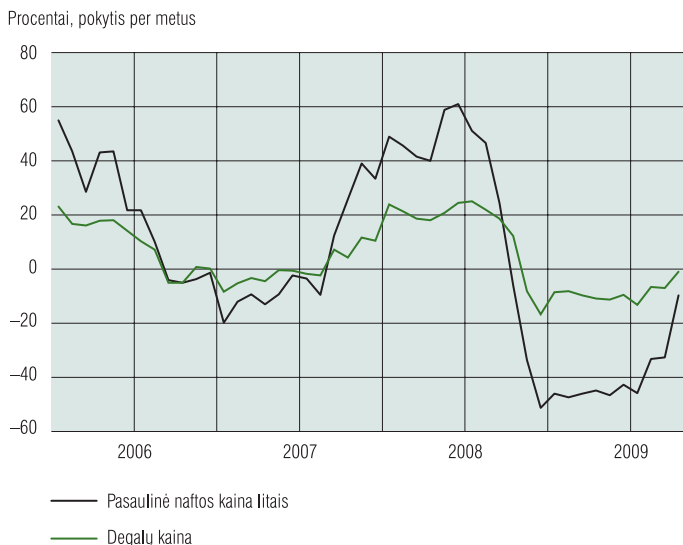
Rugpjūčio mėn., sumažinus dyzeliniams degalams taikytą akcizo tarifą iki 2008 m. lygio, jie atpigo 2,3 procento (nuo 2009 m. sausio mėn. jiems buvo taikomas tarifas, kurį Lietuva, vadovaudamasi įsipareigojimu ES, galėjo pasiekti iki 2013 m. pradžios). Šio akcizo tolesnis didinimas priklausys nuo to, kokios įtakos sumažintas akcizas turės prekybai dyzeliniu kuru.

Nuo 2008 m. gruodžio mėn., kai nafta buvo pigiausia pastaraisiais metais, iki 2009 m. spalio pabaigos jos vidutinė mėnesio kaina JAV doleriais padidėjo beveik 80 procentų.

⁶ Remiantis Austrijos energetikos reguliuotojo ir kompanijos „VaasaETT Global Energy Think Tank“, neseniai pradėjusių apskaičiuoti namų ūkių Europoje energijos kainų indeksą, duomenimis, liepos mėn. elektros ir gamtinių dujų kainos pasikeitė ir daugelyje ES valstybių senbuvių (visose šalyse, kuriose jos peržiūrimos kas ketvirtį arba kas pusmetį). Elektros kaina vienur didėjo, kitur mažėjo, o dujų kaina daugumoje valstybių sumažėjo.

Per 2009 m. dešimt mėnesių nafta brango beveik kiekvieną mėnesį, o spalio mėn. jos kaina JAV doleriais jau buvo šiek tiek didesnė negu prieš metus (metų pradžioje naftos kaina per metus buvo sumažėjusi per pusę).

24 pav. Naftos ir degalų kainų kaita

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Kainų raidos perspektyvos

Numatoma, kad artimiausiu metu nesitikint žymesnio vidaus paklausos atsigavimo bendroji metinė infliacija toliau mažės. Dėl administracinio sprendimo – didesnio cigarečių akcizo – alkoholinių gėrimų ir tabako metinis brangimas turėtų likti didelis, tačiau tikimasi, kad maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų kainos toliau mažės vyraujant bendroms defliacinėms tendencijoms. Degalų kainų pokyčiai priklausys nuo naftos kainos, kuri ėmus atsigauti pasaulinei paklausai gali išaugti, raidos. 2009 m. pasaulinė naftos paklausa bus mažesnė negu 2008 m., o 2010 m. turėtų didėti daugiausia dėl padidėjusio poreikio Kinijoje, Viduriniuosiuose Rytuose, Indijoje ir Lotynų Amerikoje. Apskritai žaliavų – energijos ir žemės ūkio produktų – pasaulinių kainų staigių pokyčių tikimybė tebėra didelė, tai gali lemti ir infliaciją Lietuvoje kitokią raidą.

Nuo spalio mėn., prasidėjus šildymo sezonui, gerokai atpigo šiluminė energija. Lengvatinį 5 procentų PVM tarifą, taikytą šildymui, buvo planuota nuo rugsėjo mėn. panaikinti, tačiau liepos mėn. pabaigoje nuspręsta vienus metus – iki 2010 m. rugsėjo mėn. – taikyti lengvatinį 9 procentų PVM tarifą. Dėl šilumos ūkio įstatymo pakeitimo, leidžiančio perskaiciuoti šilumos kainas vartotojams kas mėnesį, jei kuro kainos didės ar mažės bent 5 procentais, bus galima operatyviau reaguoti į pokyčius kuro rinkoje. Liepos–rugsėjo mėn. importuojamos gamtinės dujos pabrango, o jų kaina 2010 m., remiantis rugsėjo viduryje pateikta VKEKK prognoze, gali kilti vidutiniškai 10 procentų.

Numatoma, kad, uždarius Ignalinos atominę elektrinę, elektros energijos kaina buitiniams vartotojams padidės maždaug trečdaliu, iki 45 centų už kilovatvalandę, o tai galėtų padidinti 2010 m. vidutinę metinę infliaciją apie 0,6 procentinio punkto.

II. LIETUVOS BANKO FUNKCIJŲ VYKDYMAS

Lietuvos banko pagrindinis tikslas ir lito kurso politika

Lietuvos bankas pagrindinio tikslo siekia palaikydamas fiksuotą lito kursą. Teisinis fiksuoto lito kurso politikos pagrindas yra nuo 1994 m. balandžio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos lito patikimumo įstatymas. Jame numatyta išleistus į apyvartą litus visiškai (100 %) padengti aukso ir konvertuojamosios užsienio valiutos atsargomis ir įpareigojama bazinę valiutą į litus keisti fiksuotu kursu.

Bankas užtikrina laisvą litų keitimą į eurus bei eurų – į litus, todėl negali tiesiogiai reguliuoti litų kiekio apyvartoje ir litų rinkos palūkanų normų, kurias lemia kintanti pinigų paklausa stabilaus lito kurso sąlygomis. Dėl šios priežasties Lietuvos bankas neturi galimybės tiesiogiai paveikti visuminę paklausą ir kainų lygį. Tačiau fiksuotas lito kursas padeda siekti pagrindinio tikslo netiesiogiai – jis eksporto ir importo kainas išlaiko stabilesnes ir kartu skatina tarptautinę prekybą, formuoja nedidelės infliacijos lūkesčius, palaiko pasitikėjimą Lietuvos ekonomine politika. Todėl fiksuotas nacionalinės valiutos kursas leidžia siekti santykinio kainų stabilumo ilgu laikotarpiu.

Trumpu ir vidutiniu laikotarpiu infliacija gali nukrypti nuo lygio, kuris gali būti suvokiamas kaip santykinis kainų stabilumas. Tai lemia įvairios su išorės ir vidaus veiksniais susijusios priežastys: dideli pokyčiai pasaulinėse žaliavų rinkose (ypač maisto ir energijos išteklių, kurių dalis vartotojų kainų indekse ir ūkio sąnaudų struktūroje Lietuvoje yra palyginti didelė); administraciniai sprendimai (vartojimo mokesčių ir administruojamųjų kainų keitimas); struktūriniai procesai (kainų konvergenciją lemiantis didelis darbo našumo skirtumas eksportuojančiame ir neeksportuojančiame užsienio prekybos sektoriuose) ir cikliniai ekonomikos pakilimai ar nuosmukiai, kuriuos kartais pagilina ir neadekvati valstybės ekonominė ir fiskalinė politika.

Kadangi fiksuoto valiutos kurso sąlygomis pinigų kiekis valstybėje priklauso tik nuo pinigų paklausos, pagrindinė priemonė, leidžianti paveikti ir stabilizuoti šalies ekonomikos raidą, yra fiskalinė politika. Dėl šios priežasties sėkmingas pasirinkto valiutos kurso režimo taikymas glaudžiai susijęs su santykinai griežtos ir atsakingumo reikalaujančios fiskalinės politikos įgyvendinimu.

Kitas svarbus mažos ir atviros Lietuvos ekonomikos bruožas, leidžiantis sėkmingai taikyti fiksuoto lito kurso strategiją, yra darbo rinkos lankstumas. Prasidėjusi defliacija darbo rinkoje sudaro sąlygas ekonomikai restruktūrizuoti ir darbo užmokesčiui grįžti į darbo našumą atitinkantį lygį tose ūkio veiklose, kuriose atotrūkis tarp darbo užmokesčio ir našumo buvo didžiausias. Privatusis sektorius į prasidėjusį ekonomikos nuosmukį Lietuvoje reagavo kur kas sparčiau nei kitose valstybėse, ir jau 2009 m. pradžioje nominalus darbo užmokestis privačiame sektoriuje buvo mažesnis nei prieš metus. Darbo rinkos lankstumą rodo naujausi Eurostato antrojo ketvirčio darbo sąnaudų indekso duomenys:

darbo užmokestis verslo veiklose iš trijų Baltijos valstybių labiausiai sumažėjo Lietuvoje (7,7 % per metus), lėčiau – Estijoje (2,1 %), o Latvijoje šis rodiklis (3,1 %) vis dar buvo didesnis, palyginti su ankstesniais metais.

Stodama į ES, Lietuva įsipareigojo ateityje įvesti ES bendrąją valiutą eurą. Prisijungimas prie euro zonos leis pasinaudoti visais bendrosios valiutos teikiamais privalumais: neliks nacionalinės valiutos ir euro kurso kaitos rizikos, sumažės palūkanų normos vidaus rinkoje, neliks valiutų keitimo išlaidų ir mažiau kainuos piniginiai atsiskaitymai su pagrindiniais prekybos partneriais euro zonoje. Tai paskatins Lietuvos prekybos ir finansų integraciją, didins valstybės patrauklumą investicijoms. Visa tai kels šalies gyventojų gerovę. Svarbūs žingsniai link bendrosios valiutos jau buvo žengti litą susiejus su euru ir kai Lietuva 2004 m. birželio 28 d. prisijungė prie antrojo valiutų kurso mechanizmo (VKM II). Pastarasis sprendimas buvo viena iš euro įvedimo sąlygų. Prisijungdama prie VKM II, Lietuva vienašališkai įsipareigojo palaikyti fiksuoto valiutos kurso režimą ir pastovų lito kursą bazinės valiutos – euro – atžvilgiu.

Konvergencijos programose Lietuvos Respublikos Vyriausybė ne kartą teigė, kad Lietuva numato ir toliau dalyvauti VKM II ir palaikyti fiksuotą lito kursą euro atžvilgiu dabartiniu santykiu. Mūsų valstybė siekia prisijungti prie euro zonos tuojau pat, kai tik atitiks konvergencijos ekonominius kriterijus. Lietuvos bankas nuolat palaiko institucinio pasirengimo lygį, kuris, ES Tarybai nusprendus dėl euro įvedimo mūsų šalyje, užtikrintų sklandų ir greitą valiutos pakeitimą.

Pinigų politikos priemonės

Lietuvos banko pinigų politikos priemonės skirtos stabiliam lito kursui euro, bazinės valiutos, atžvilgiu palaikyti ir padeda užtikrinti tinkamą bankų sistemos likvidumą. Lietuvos bankas šalyje įsteigtiems komerciniams bankams ir užsienio kredito įstaigų filialams (toliau – bankai) neribotai keičia litus į eurus, taiko privalomųjų atsargų reikalavimus, suteikia vienos nakties skolinimosi galimybę.

Įgyvendindamas stabilaus lito kurso režimą, Lietuvos bankas yra įsipareigojęs bankams, kuriems jis taiko privalomųjų atsargų reikalavimus, neribotai pirkti ir parduoti bazinę valiutą oficialiu kursu. Grynasis rezultatas – kiek Lietuvos bankas nuperka arba parduoda eurų per tam tikrą laikotarpį – tiesiogiai priklauso nuo bankų sistemos atsargų litais autonominių veiksmų⁷, privalomųjų atsargų ir jų pertekliaus pasikeitimo.

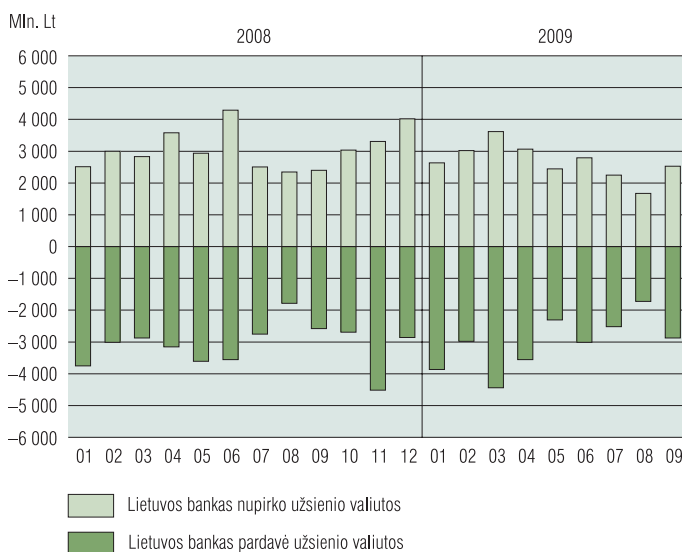
2009 m. sausio–rugsėjo mėn. autonominiai veiksniai daugiau, palyginti su praėjusiais metais, padidino bankų sistemos atsargų litais pasiūlą, todėl bankai, eliminuodami dėl to atsiradusį privalomųjų atsargų perteklių, nupirko iš Lietuvos banko atitinkamai daugiau eurų. Per šį laikotarpį išleistų į apyvartą grynųjų pinigų sumos sumažėjimas ir valdžios lėšų pervedimai padidino bankų atsargas 9,4 mlrd. litų, palyginus su 1,5 mlrd. litų per tą patį laiką 2008 m.

Išleistų į apyvartą grynųjų pinigų suma 2008 m. dar didėjo, o 2009 m. sausio–rugsėjo mėn. menkėjant ekonomikai ji pamažu sumažėjo beveik 1,9 mlrd. litų (24 %) ir atitinkamai padidino bankų atsargų litais pasiūlą. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, aktyviai pritraukdama ES fondų ir užsienio valiuta pasiskolintų lėšų bei panaudodama jas šalies rinkoje,

⁷ Bankų sistemos atsargų litais autonominiai veiksniai yra Lietuvos banko operacijos, turinčios įtakos bankų sistemos atsargų litais dydžiui, tačiau vykdomos ne dėl bankų likvidumo valdymo poreikių. Pagrindiniai autonominiai veiksniai – į apyvartą išleistų grynųjų pinigų suma ir valdžios lėšų pervedimas iš bankų sistemos į Lietuvos banką arba iš Lietuvos banko į bankų sistemą.

padidino bankų atsargų litais pasiūlą dar 7,5 mlrd. litų, palyginti su 2 mlrd. litų per 2008 m. pirmus devynis mėnesius. Privalomosios atsargos 2009 m. sausio–rugsėjo mėn. pasikeitė nedaug: sumažėjus atsargų apskaičiavimo bazei, jos sumažėjo 1,8 procento, arba 36 mln. litų, ir atitinkamai tiek pat padidino bankų atsargų perteklių.

25 pav. Lietuvos banko prekyba užsienio valiuta su bankais ir kitais indėlininkais

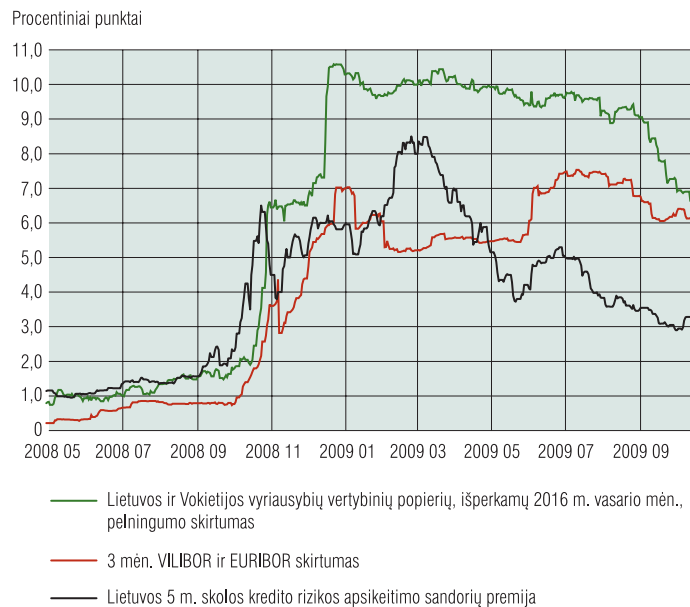
Šaltinis: Lietuvos bankas.

2009 m. sausio–rugsėjo mėn. Lietuvos Respublikos Vyriausybė užsienio valiuta pritrauktų lėšų didelę dalį (7,2 mlrd. Lt), prieš panaudodama jas vidaus rinkoje, keitė į litus Lietuvos banke. Be to, ji savo indėlius užsienio valiuta Lietuvos banke padidino 2,0 mlrd. litų, arba 2,8 karto. Per tą patį laikotarpį bankai nupirko iš Lietuvos banko eurų už 10,5 mlrd. litų.

Lietuvos bankas yra suteikęs bankams, realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų sistemos LITAS-RLS dalyviams, vienos nakties skolinimosi, įkeičiant tinkamus vertybinius popierius, galimybę, kad prireikus būtų galima užtikrinti stabilų atsiskaitymą tarp bankų. Tačiau 2009 m. sausio–rugsėjo mėn., kaip ir 2008 m., jie nesikreipė į Lietuvos banką dėl vienos nakties skolinimosi. Privalomosios atsargos, veiksminga tarpbankinių atsiskaitymų sistema ir bazinės valiutos keitimo Lietuvos banke galimybės leido jiems patiems patikimai valdyti savo likvidumą.

Sausio–rugsėjo mėn. įtampa vidaus ir tarptautinėse finansų rinkose sumažėjo, nes gerėjo lūkesčiai dėl pasaulio ūkio perspektyvų ir buvo teigiamai vertinamos vyriausybių bei centrinių bankų pastangos sušvelninti ekonomikos krizę. Litų ir eurų palūkanų normų skirtumai bei Lietuvos kredito rizikos apsikeitimo sandorių premija Lietuvos Respublikos euroobligacijų išleidimo 2009 m. spalio mėn. išvakarėse sumažėjo iki 2008 m. spalio ir lapkričio mėn. lygio. Tiesa, 2009 m. gegužės ir birželio mėn. įtampa Lietuvos finansų rinkoje buvo šiek tiek padidėjusi, kai vietos ir tarptautinėse rinkose susirūpinta dėl Latvijos galimybių gauti tarptautinės paramos antrą dalį ir Lietuvos bei kitų Rytų Europos valstybių ūkio pažeidžiamumo, jeigu įvykiai toliau klostytųsi nepalankiai.

26 pav. Litų ir eurų palūkanų normų skirtumas

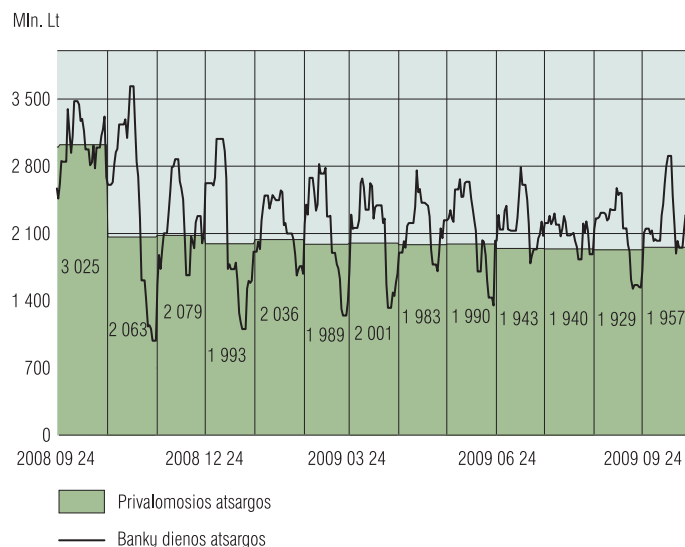

Šaltiniai: Lietuvos banko apskaičiavimai ir informacinė sistema „Bloomberg“.
Pastaba: VILIBOR – vidutinės tarpbankinės palūkanų normos, už kurias bankai pageidauja (pasirenkę) paskolinti lėšų litais kitiems bankams; EURIBOR – euro tarpbankinio skolinimo palūkanų norma.

Šiomis aplinkybėmis Lietuvoje iki euro įvedimo taikomas Lietuvos Respublikos lito patikimumo įstatymas yra svarbus stabilumo veiksnys siekiant sušvelninti ekonomikos nuosmukį ir sudaryti sąlygas jai atsigauti.

2009 m. sausio–rugsėjo mėn. bankų sistemos privalomųjų atsargų apimtis mažai keitėsi kaip ir bankų įsipareigojimai, kurių pradinis terminas yra ne ilgesnis kaip 2 metai ir kuriems Lietuvos bankas taiko 4 procentų dydžio privalomųjų atsargų reikalavimus. Rugsėjo pabaigoje privalomosios atsargos buvo 1 957 mln. litų, t. y. 1,8 procento mažesnės nei 2008 m. pabaigoje.

27 pav. Bankų atsargos litais Lietuvos banke

Šaltinis: Lietuvos bankas.
Pastaba: Lietuvos banko nustatytų privalomųjų atsargų laikymo laikotarpiai prasideda mėnesio 24 d., o baigiasi kito mėnesio 23 d.

Lietuvos bankų sistema, padidėjus įtampai finansų rinkose, laikė didesnį privalomųjų atsargų perteklių nei anksčiau. 2009 m. sausio–rugsėjo mėn. perteklius vidutiniškai sudarė 8,5 procento privalomųjų atsargų. 2008 m. jo vidurkis buvo 3,7 procento to meto privalomųjų atsargų.

Bankų ilgalaikiai įsipareigojimai, kurių pradinis terminas ilgesnis kaip 2 metai ir kuriems Lietuvos bankas taiko nulinę privalomųjų atsargų normą, po įspūdingo didėjimo praėjusiais metais 23 procentais, 2009 m. sausio–rugsėjo mėn. nežymiai, bet nuosekliai sumažėjo iki 28 mlrd. litų dydžio, kuris buvo 1 mlrd. litų (3,7 %) mažesnis nei 2008 m. pabaigoje. Šį pokytį lėmė panašus bankų išleistų ilgalaikių obligacijų ir įsipareigojimų užsienio bankams sumažėjimas.

Ilgalaikių įsipareigojimų dalis (36 %) bankų įsipareigojimų struktūroje beveik nepasikeitė ir buvo labai panaši į euro zonos kredito įstaigų analogiškų įsipareigojimų dalį jų įsipareigojimų struktūroje (35 %, 2009 m. birželio mėn. duomenimis).

Kaip ir anksčiau, bankų ilgalaikių įsipareigojimų didžiausią ir toliau augusią dalį sudarė užsienio bankų, daugiausia patrunuojančiųjų, paskolintos lėšos. Jų dalis nuo 2008 m. pabaigos dar padidėjo 1 procentiniu punktu iki 91 procento. Kitą dalį sudarė bankų ilgalaikėmis obligacijomis pritraukti ištekliai (5 %) ir ilgalaikiai indėliai (4 %).

Lietuvos bankas nulinę privalomųjų atsargų normą taip pat taiko bankų ištekliams, pritraukiamiems atpirkimo sandoriais. Šie sandoriai tradiciškai sudarė nedidelę dalį bankų įsipareigojimų, kuriems taikoma nulinė privalomųjų atsargų norma, ir nagrinėjamu laikotarpiu jų dalis svyravo nuo 0,3 iki 0,5 procento.

Užsienio atsargų valdymas

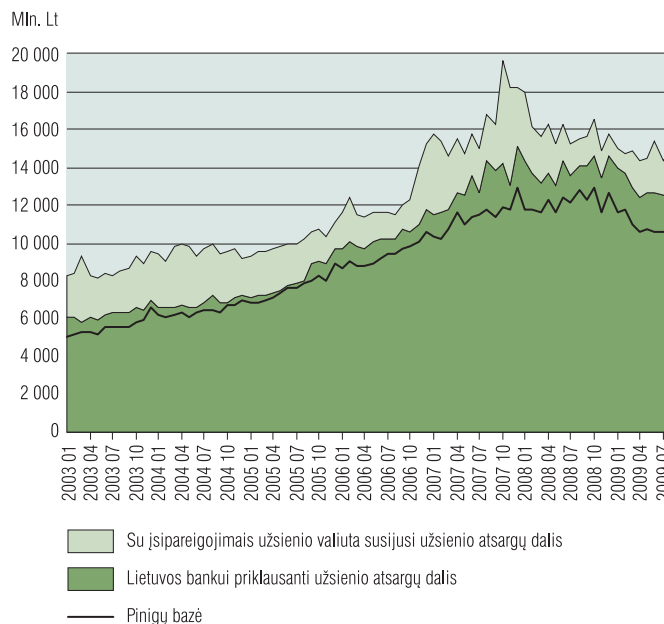
Užsienio atsargų dydžio kaita ir valdymo pagrindiniai principai

2009 m. rugsėjo pabaigoje Lietuvos banko oficialiosios užsienio atsargos (toliau – užsienio atsargos) buvo 15,9 mlrd. litų (4,6 mlrd. eurų). Nuo 2008 m. pabaigos jos padidėjo 95,8 mln. litų (27,8 mln. eurų), arba 0,6 procento. Užsienio atsargas didino centrinės valdžios indėliai, TVF įvykdytas specialiųjų skolinimo teisių naujas paskirstymas ir kiti veiksniai. Jie užsienio atsargas padidino atitinkamai 1 948,0 mln., 512,0 mln. ir 232,0 mln. litų (564,2 mln., 148,3 mln. ir 67,2 mln. eurų). Neigiamos įtakos užsienio atsargoms turėjo mažėję grynieji pinigai apyvartoje ir PFI indėliai: atitinkamai 1 894,8 mln. ir 633,8 mln. litų (548,8 mln. ir 183,6 mln. eurų).

Lietuvos banko tikslai ir funkcijos lemia, kad užsienio atsargos pirmiausia valdomos vadovaujantis likvidumo ir saugumo principais ir tik po to – pelningumo principu.

Vadovaudamasis likvidumo principu, Lietuvos bankas užsienio atsargas valdo taip, kad prireikus investicijos galėtų būti greitai ir be didelių sąnaudų likviduotos, o gautos įplaukos – panaudotos intervencijoms valiutų rinkoje ar kitais tikslais. Siekdamas užtikrinti užsienio atsargų saugumą, bankas jas investuoja tik į labai patikimas finansines priemones. Todėl yra ypač maža tikimybė, kad su jomis susiję įsipareigojimai nebus vykdomi. Pagrindinis emitentams, sandorio šalims arba finansinėms priemonėms taikomas finansinio patikimumo reikalavimas – tarptautinių reitingo agentūrų suteikti aukšti skolinimo reitingai.

28 pav. Užsienio atsargos

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Įgyvendindamas saugumo principą, Lietuvos bankas atsižvelgia ne tik į skolinimo, bet ir į rinkos (palūkanų normos ir valiutų kursų) riziką. Palūkanų normos rizika valdoma nustatant užsienio atsargų funkcinį dalių lyginamųjų indeksų modifikuotą finansinę trukmę (MFT)⁸ ir leistinus didžiausius nukrypimus nuo jos. Valiutų kursų rizika valdoma nustatant atvirosios valiutų pozicijos limitus.

Užsienio atsargos, atsižvelgiant į keliamus tikslus, suskirstytos į funkcines dalis – portfelius: likvidumo, investicinį ir aukso.

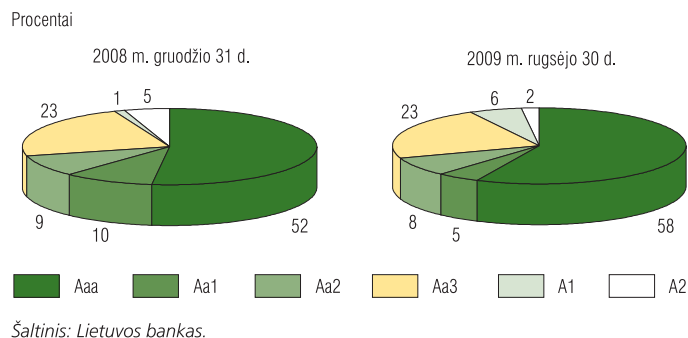
Likvidumo portfelyje esančios lėšos pirmiausia skirtos Lietuvos banko operatyvaus likvidumo poreikiui užtikrinti, todėl jų investavimo trukmė yra trumpa. Investicinio portfelio pelningumo reikalavimas investavimo strategijos atžvilgiu yra labiau sureikšminamas, nes tikimybė, kad šių lėšų per apibrėžtą laikotarpį prireiks, yra labai nedidelė. Todėl šio portfelio lėšų investavimo trukmė yra ilgesnė. Auksas investuojamas į terminuotuosius indėlius arba aukso apsikeitimo sandorius.

Užsienio atsargų struktūra

Užsienio atsargų struktūra pagal valiutas, investicijų rūšis ir jų reitingus rodo Lietuvos banko konservatyvų požiūrį į riziką: siekiama aukšto investicijų likvidumo, mažos kredito ir rinkos rizikos. 2009 m. rugsėjo pabaigoje į vertybinius popierius buvo investuota 89 procentai (2008 m. pabaigoje – 87 %), į indėlius ir atpirkimo investavimo sandorius – 11 procentų (2008 m. pabaigoje – 13 %) užsienio atsargų. Į euro zonos valstybių vyriausybių vertybinius popierius investuota 81 procentas užsienio atsargų, į užtikrintus vertybinius popierius – 5 procentai. Į aukščiausio (Aaa) reitingo finansines priemones investuota 58 procentai užsienio atsargų. Palyginti su ankstesniais metais, 2009 m. aukščiausio reitingo investicijų padaugėjo ūgtelėjus investicijoms į aukščiausią reitingą turinčių euro zonos valstybių vyriausybių obligacijas.

⁸ MFT apytiksliai parodo skolos vertybinio popieriaus kainos procentinį pokytį pelningumo normoms (palūkanoms) pasikeitus 1 procentiniu punktu. Pelningumo normoms didėjant, vertybinių popierių kaina mažėja.

29 pav. Investicijų pasiskirstymas pagal reitingus

Užsienio atsargų struktūra pagal valiutas buvo tokia pat kaip ir ankstesniais metais. Beveik visos užsienio atsargos, nesusijusios su įsipareigojimais užsienio valiutomis, išskyrus auksą, buvo investuotos eurai. Užsienio atsargos, susijusios su įsipareigojimais užsienio valiutomis, buvo investuotos įsipareigojimų valiuta. Lietuvos banko turimo aukso kiekis (5,8 t) nepasikeitė.

2009 m. rugsėjo pabaigoje užsienio atsargų vidutinė MFT buvo 1,19 metų (2008 m. – 1,10).

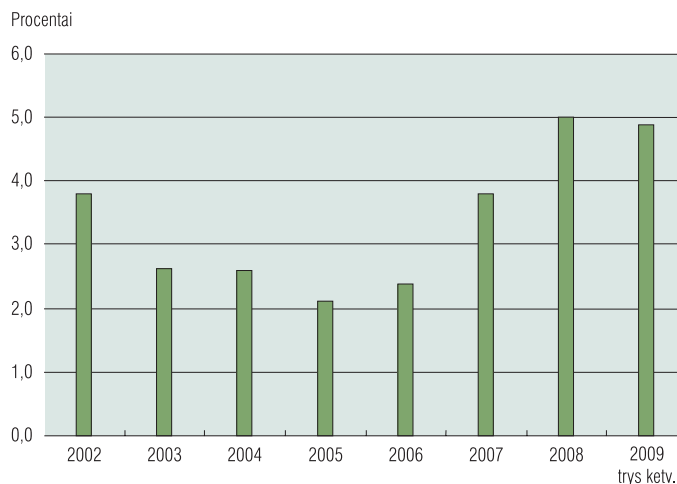
30 pav. Investicijų pasiskirstymas pagal trukmę

Užsienio atsargų valdymo rezultatai

Užsienio atsargų investicijų grąža per 2009 m. devynis mėnesius, kaip ir praėjusiais metais, buvo viena didžiausių per paskutinius septynerius metus. Ji sudarė 4,89 procento (2008 m. – 5,00 %). Tokia užsienio atsargų grąža pasiekta dėl jų investavimo sėkmingos politikos ir palankių sąlygų rinkoje.

31 pav. Užsienio atsargų grąža

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Didžiausią įtaką investicijų didelei grąžai turėjo ECB vykdoma pagrindinių palūkanų normų mažinimo politika. ECB pagrindinės palūkanų normos 2009 m. sumažintos nuo 2,5 iki 1 procento. Dėl jų mažėjimo ypač pabrango euro zonos valstybių vyriausybės skolos vertybiniai popieriai. Investavimo rezultatams palankus buvo ir atsigaunantis investuotojų pasitikėjimas bei dėl to mažėjantys pelningumo normų skirtumai tarp Vokietijos ir kitų euro zonos valstybių vyriausybės skolos vertybinių popierių.

Grynųjų pinigų valdymas

Vykdydamas savo išimtinę teisę, Lietuvos bankas įstatymų nustatyta tvarka išleidžia į apyvartą ir išima iš jos Lietuvos Respublikos pinigus, nustato jų nominalus, organizuoja pinigų gaminimą, gabenimą ir saugojimą, sudaro banknotų ir monetų atsargų fondus.

Per 2009 m. devynis mėnesius grynųjų pinigų suma apyvartoje, įskaitant kolekcinės (proginės) monetas ir numizmatinius rinkinius, sumažėjo 1 894,1 mln. litų: išleista 338,5 mln., o išimta iš apyvartos 2 232,6 mln. litų.

4 lentelė. Grynasis pinigų išleidimas arba išėmimas (–)

Mln. litų

Metai	Ketvirčiai				
	I	II	III	IV	I–IV
2007	93,5	426,7	341,1	251,0	1 112,3
2008	–468,3	224,0	120,1	585,3	461,1
2009	–1 306,4	–316,0	–271,7		

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Nuo metų pradžios banknotų skaičius apyvartoje sumažėjo 11,7 mln. vienetų (14,1 %), o jų suma – 1 890,0 mln. litų (20,0 %). Per tą patį laikotarpį monetų skaičius apyvartoje padidėjo 16,4 mln. vienetų (1,8 %), o jų suma sumažėjo 4,1 mln. litų (2,1 %).

Per 2009 m. sausio–rugsėjo mėn. apyvartoje buvusių mažesnių nominalų banknotų dalis padidėjo, o didesnių nominalų – sumažėjo.

5 lentelė. Banknotai ir monetos apyvartoje

Nominalas	2008 12 31		2009 09 30		2008 12 31		2009 09 30	
	mln. Lt	dalis, %	mln. Lt	dalis, %	mln. vnt.	dalis, %	mln. vnt.	dalis, %
Banknotai								
1 Lt	2,6	0,0	2,6	0,0	2,6	3,2	2,6	3,7
2 Lt	2,6	0,0	2,6	0,0	1,3	1,6	1,3	1,8
5 Lt	2,2	0,0	2,2	0,0	0,4	0,5	0,4	0,6
10 Lt	101,7	1,1	96,9	1,3	10,2	12,3	9,7	13,6
20 Lt	202,3	2,2	193,4	2,6	10,1	12,2	9,7	13,6
50 Lt	487,1	5,2	397,7	5,3	9,7	11,8	8,0	11,2
100 Lt	2 188,5	23,2	1 864,0	24,7	21,9	26,4	18,6	26,2
200 Lt	4 566,1	48,4	3 646,7	48,3	22,8	27,6	18,2	25,6
500 Lt	1 880,0	19,9	1 336,9	17,7	3,8	4,5	2,7	3,8
Visi banknotai	9 433,1	100,0	7 543,1	100,0	82,9	100,0	71,2	100,0
Monetos								
1 ct	3,4	1,7	3,5	1,8	342,5	38,1	353,9	38,7
2 ct	3,6	1,8	3,7	1,9	180,2	20,0	186,8	20,4
5 ct	3,6	1,8	3,7	1,9	71,5	8,0	73,6	8,0
10 ct	14,2	7,3	14,2	7,4	142,5	15,9	142,3	15,5
20 ct	13,4	6,8	13,3	6,9	66,9	7,4	66,6	7,3
50 ct	11,0	5,6	10,7	5,6	22,0	2,5	21,4	2,3
1 Lt	38,6	19,6	37,1	19,3	38,6	4,3	37,1	4,1
2 Lt	49,0	24,9	46,8	24,3	24,5	2,7	23,4	2,6
5 Lt	50,1	25,5	48,8	25,4	10,0	1,1	9,8	1,1
Proginės monetos ir numizmatiniai rinkiniai	9,5	4,9	10,4	5,4	0,2	0,0	0,3	0,0
Visos monetos	196,4	100,0	192,3	100,0	898,8	100,0	915,2	100,0

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Lietuvos bankas per sausio–rugsėjo mėn. į apyvartą išleido tris kolekcinės (proginės) monetas ir 2009 m. laidos apyvartinių monetų numizmatinį rinkinį. Kovo 17 d. išleistos monetos, skirtos 2009 m. Europos kultūros sostinei Vilniui: 50 litų sidabro kolekcinė (proginė) moneta bei 1 lito vario ir nikelio lydinio apyvartinė proginė moneta. Lietuvos vardo minėjimo tūkstantmečiui skirtą trijų kolekcinų (proginų) monetų seriją baigė birželio 26 d. išleista 100 litų aukso moneta. Bankas, tęsdamas seriją „Lietuvos istorijos ir architektūros paminklai“, rugsėjo 15 d. išleido 50 litų sidabro monetą, skirtą Tytuvėnų architektūriniam ansamblui.

Statistikos tvarkymas

Lietuvos bankas renka, sudaro, skelbia ir teikia šalies bei užsienio vartotojams PFI balanso ir palūkanų normų, vertybinių popierių, mokėjimo priemonių, pinigų ir užsienio valiutų rinkų, oficialiųjų tarptautinių atsargų, mokėjimų ir tarptautinių investicijų balansų, vals-

tybės skolos užsieniui statistinę informaciją bei institucinių sektorių ketvirtines finansines sąskaitas. Banko tvarkoma statistika skirta tenkinti vartotojų poreikius gauti išsamią, tarptautinius standartus atitinkančią ir su kitomis ES valstybėmis narėmis palyginamą finansų statistiką. Lietuvos bankas taip pat rengia statistinius leidinius, skelbia statistinę informaciją savo interneto svetainėje.

Diegdamas suderintai statistikai keliamus reikalavimus, kurie nustatyti ECB reglamentuose, Lietuvos bankas atlieka reikšmingus pinigų ir finansų statistikos darbus: pradėjo rinkti kolektyvinio investavimo subjektų turto ir įsipareigojimų duomenis taikydamas atskaitomybę pagal kiekvieną vertybinį popierių, pasirengė atnaujinti PFI balanso ir palūkanų normų statistinės atskaitomybės reikalavimus ir klasifikavimo principus, su kuriais supažindino atskaitinguosius agentus – komercinius bankus ir kredito unijas.

Plėsdamas publikuojamos informacijos aprėptį, bankas pradėjo skelbti šalies ketvirtinių finansinių sąskaitų išsamesnius duomenis: jie papildomai grupuojami pagal institucinius sektorius ir subsektorius. Kartu su duomenimis paskelbti statistikos pranešimai, kuriuose apibūdinami institucinių sektorių finansinio turto ir įsipareigojimų didžiausi pokyčiai. Išorės sektoriaus statistikos srityje bankas pirmą kartą sudarė šalies bendrosios skolos užsieniui grąžinimo preliminarų grafiką.

Įgyvendinant statistinės atskaitomybės tarptautinius standartus, siekiama kuo mažiau apkrauti statistinių ataskaitų teikėjus papildoma našta. Jos mažinimo problema aptarta 2009 m. rugsėjo mėn. Vilniuje įvykusiame Europos centrinių bankų sistemos Statistikos komiteto posėdyje. Jame daug dėmesio skirta PFI statistinės ir kredito įstaigų finansinės atskaitomybės, naudojamos priežiūrai vykdyti ir rizikai vertinti, suderinimo galimybių analizei.

Mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų veikla

Mokėjimo litais sistemos

Lietuvos bankas valdo realaus laiko atskirųjų atsiskaitymų sistemą LITAS-RLS ir nustatyto laiko mažmeninių mokėjimų sistemą LITAS-MMS bei vykdo šių sistemų operatoriaus funkciją. Jis užtikrina sistemų patikimą veiklą ir jos tęstinumą, konsultuoja sistemų dalyvius, tvarko valdymo informaciją ir vykdo kitus administravimo darbus.

2009 m. rugsėjo pabaigoje sistemose LITAS-RLS ir LITAS-MMS buvo po dvidešimt keturis dalyvius: Lietuvos bankas, devyni šalies komerciniai bankai, penki užsienio bankų filialai, Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas (LCVPD), LCKU ir septynios finansų maklerio įmonės. Palyginti su 2009 m. kovo pabaiga, trys finansų maklerio įmonės nutraukė dalyvavimą, o vienas užsienio banko filialas tapo nauju dalyviu.

Sistemoje LITAS-RLS pirmą kartą nuo jos veiklos pradžios (2007 m.) sumažėjo atliekamų operacijų skaičius, tačiau ir toliau sparčiai didėjo atliekamų operacijų vertė. Per metus⁹ vidutiniškai per dieną atlikta 1,2 tūkst. mokėjimo operacijų, jų vertė – 1 391,1 mln. litų. Palyginti su ankstesniu atitinkamu laikotarpiu, dienos mokėjimo nurodymų vidutinis skaičius sumažėjo 4,6 procento, o dienos mokėjimų vidutinė vertė padidėjo 17,5 procento.

Sistemoje LITAS-MMS atliktų operacijų skaičius beveik nepasikeitė, o įvykdytų operacijų vertė sumažėjo. Per metus¹⁰ vidutiniškai per dieną atlikta 107,5 tūkst. mokėjimo ope-

⁹ Nuo 2008 m. spalio 1 d. iki 2009 m. rugsėjo 30 d.

¹⁰ Nuo 2008 m. spalio 1 d. iki 2009 m. rugsėjo 30 d.

racijų, jų vertė – 829,2 mln. litų. Palyginti su ankstesniu atitinkamu laikotarpiu, dienos mokėjimo nurodymų vidutinis skaičius padidėjo 0,4 procento, tačiau dienos mokėjimų vidutinė vertė sumažėjo 12,5 procento.

Mokėjimo eurai sistemoms

Lietuvoje veikia dvi mokėjimo sistemos atsiskaityti eurai: TARGET2-LIETUVOS BANKAS ir LITAS-PHA.

Sistema TARGET2-LIETUVOS BANKAS yra Eurosistemos mokėjimo sistemos TARGET2 komponento sistema. Lietuvos bankas administruoja jos dalyvius ir teikia jiems pagalbą (įskaitant ir nenumatytus atvejus). 2009 m. rugsėjo pabaigoje sistemoje TARGET2-LIETUVOS BANKAS buvo penki dalyviai: Lietuvos bankas, du šalies komerciniai bankai, vienas užsienio banko filialas ir LCVPD.

Sistemą LITAS-PHA sukūrė ir valdo Lietuvos bankas. Ji sudaro sąlygas finansų įstaigoms atsiskaityti eurai per Lietuvos banką, kaip tiesioginę sistemą TARGET2-LIETUVOS BANKAS dalyvį. Sistemoje LITAS-PHA atidarytose atsiskaitymų sąskaitose kredito įstaigos gali gauti dienos paskolų eurai. 2009 m. rugsėjo pabaigoje šioje sistemoje buvo keturiolika dalyvių: Lietuvos bankas, aštuoni šalies komerciniai bankai, trys užsienio bankų filialai, LCKU ir viena finansų maklerio įmonė. Palyginti su 2009 m. kovo pabaiga, viena finansų maklerio įmonė nutraukė dalyvavimą.

Lietuvos kredito įstaigos mokėjimo sistemomis atsiskaityti eurai realiu laiku dažniau naudojasi priimdamos mokėjimus iš kitų valstybių, o ne pačios juos siųsdamos per šias sistemas. Sistemoje TARGET2-LIETUVOS BANKAS per metus¹¹ vidutiniškai per dieną išsiųstas 91 mokėjimo nurodymas (įskaitant ir vietinius mokėjimo nurodymus), o gautas 351 tarptautinis mokėjimo nurodymas. Dėl likvidumo valdymo ypatumų išsiųstų ir gautų dienos mokėjimų vertės buvo panašios ir sudarė atitinkamai 365,6 mln. ir 359,9 mln. eurų.

Mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų priežiūra

Lietuvos bankas prižiūri keturias mokėjimo sistemas (LITAS-RLS, LITAS-MMS, LITAS-PHA ir KUBAS¹²) ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemą¹³. Kartu su Eurosistema Lietuvos bankas dalyvauja vykdamas sistemos TARGET2 priežiūrą.

Lietuvos bankas vykdo reguliarią šių sistemų stebėseną. Nustatyta, kad jos veikia stabiliai (be kritinių incidentų), jų operatoriai laikosi Lietuvos Respublikos atsiskaitymų baigtinumo mokėjimo ir vertybinių popierių atsiskaitymo sistemose įstatymo nustatytų reikalavimų.

Atsižvelgdamas į Eurosistemos priežiūros politiką mokėjimo kortelių priežiūros srityje, 2009 m. rugsėjo mėn. Lietuvos bankas pasirašė susitarimo memorandumą su ECB ir Belgijos centriniu banku dėl keitimosi informacija apie tarptautinių mokėjimo kortelių priežiūrą.

TARGET2-Securities projektas ir pasirengimas dalyvauti SEPA

Lietuvos finansų įstaigoms yra svarbūs Europoje įgyvendinami projektai TARGET2-Securities ir bendra mokėjimų eurai erdvė (angl. *Single Euro Payments Area* – SEPA).

¹¹ Nuo 2008 m. spalio 1 d. iki 2009 m. rugsėjo 30 d.

¹² Sistemos KUBAS savininkas ir operatorius yra LCKU.

¹³ Vertybinių popierių atsiskaitymo sistemos savininkas ir operatorius yra LCVPD.

Eurosistemos projektas TARGET2-Securities (T2S) numato iki 2013 m. vidurio sukurti techninę platformą, kurioje bus koncentruojami vertybinių popierių ir susiję lėšų perveidimai atsiskaitant už vietinius ir tarptautinius vertybinių popierių sandorius. Lietuvos bankas ir LCVPD dalyvauja T2S projekte¹⁴. Be to, Lietuvos bankas koordinuoja Lietuvos T2S nacionalinės naudotojų grupės darbą. Pastaruoju metu ši grupė svarstė atsiskaitymui už vertybinių popierių sandorius naudojamų sąskaitų litais techninio valdymo funkcijos perdavimo Eurosistemai klausimus ir su dalyvavimu T2S susijusius techninius bei teisinius aspektus.

SEPA – tai erdvė, kurioje privatūs klientai ir įmonės, nepriklausomai nuo jų buvimo vietos ES, galės siųsti ir gauti nacionalinius bei tarptautinius mokėjimus eurai vienodomis sąlygomis. Lietuvos bankas koordinuoja pasirengimą įdiegti SEPA standartus mūsų valstybėje. Pastaruoju metu SEPA nacionalinis koordinavimo komitetas nagrinėjo esamų mokėjimo priemonių pakeitimo SEPA mokėjimo priemonėmis galimybes Lietuvoje, tiesioginio debeto sutikimų tęstinumo, informacijos apsikeitimo tarp bankų ir klientų standartizavimo bei infrastruktūros klausimus. Daug dėmesio skirta visuomenės informavimui apie SEPA. 2009 m. gegužės mėn. Lietuvos banke surengtas seminaras apie SEPA galimybes ir naudą, skirtas viešojo sektoriaus atstovams. Panašus renginys numatytas ir įmonių atstovams.

Lietuvos banko valdymas

Lietuvos banko institucinių tikslų įgyvendinimas priklauso nuo kvalifikuoto, kūrybingo ir gerai dirbančio personalo. Bankas, vykdydamas žmogiškųjų išteklių valdymo politiką, daug dėmesio skiria personalui administruoti, palaiko tarnautojų profesionalumą ir kompetenciją.

2009 m. trečiojo ketvirčio pabaigoje Lietuvos banke buvo vienuolika departamentų, šeši savarankiški ir Kauno bei Klaipėdos skyriai. Dirbo 839 tarnautojai. Banko specialistai sudaro 83 procentus visų tarnautojų (beveik 700 darbuotojų). Specialistų skaičių lemia Lietuvos banko kai kurios specifinės funkcijos, kurių nevykdo dalis kitų ES nacionalinių centrinių bankų: jis tvarko grynuosius pinigus; visiškai valdo užsienio atsargas; vykdo kredito įstaigų priežiūrą; užtikrina realaus laiko ir mažmeninių mokėjimo bei vertybinių popierių atsiskaitymo sistemų veikimą; kuria, diegia ir palaiko būtinas informacines technologijas. Pagalbinio personalo funkcijas atlieka 140 darbuotojų.

Per 2009 m. devynis mėnesius iš darbo banke išėjo 2,8 procento, o įdarbinta 2,3 procento tarnautojų, t. y. tarnautojų kaitos intensyvumas sudarė 0,7 procento. Dauguma tarnautojų (74,3 %) banke dirba daugiau kaip dešimt metų. Moterų buvo 53, vyrų – 47 procentai. Lietuvos bankas numato skirti daugiau dėmesio personalui valdyti ir mažinti tarnautojų skaičių vadovaudamasis geros praktikos principais ir didindamas veiklos efektyvumą.

Aukštos kvalifikacijos Lietuvos banko specialistai dažnai kviečiami dirbti ekspertais pagal terminuotas darbo sutartis užsienio valstybių centriniuose bankuose. Per 2009 m. devynis mėnesius penki tarnautojai dirbo ekspertais ECB, vienas – Belgijos nacionaliniame banke. Be to, po vieną banko specialistą dirba TVF ir Lietuvos Respublikos nuolatinėje atstovybėje ES. Laikinais išvykusiųjų funkcijos buvo perskirstytos, ir kitiems tarnautojams teko papildomos užduotys bei įpareigojimai.

¹⁴ Lietuvos bankas dalyvauja tarptautinės TARGET2-Securities patariamiosios grupės ir T2S centrinių bankų ekspertų grupės veikloje.

Trečiojo ketvirčio pabaigoje Lietuvos banko tarnautojų vidutinė pareiginė alga (bruto) buvo 3 693,7 lito: banko specialistų – 4 131,8, paslaugų personalo – 1 506,4 lito. Palyginti su metų pradžia, banko tarnautojų vidutinė pareiginė alga sumažėjo 0,1 procento. Banko specialistų alga sumažėjo 0,7 procento, o paslaugų personalo – padidėjo 0,6 procento. Valdybos pirmininkas gauna 30 procentų mažesnę pareiginę algą negu numatyta Lietuvos banko įstatyme, jo pavaduotojų ir Valdybos narių pareiginės algos sumažintos atitinkamai 24 ir 16 procentų. Struktūrinių padalinių vadovų ir jų pavaduotojų pareiginės algos sumažintos 5 procentais. Tarnautojams ugdyti ir jų kvalifikacijai kelti 2009 m. skirta 3,3 procento lėšų, planuotų tarnautojų darbo užmokesčiui.

Lietuvos banko ekspertai savo žiniomis ir gera patirtimi dalijosi teikdami techninę pagalbą užsienio valstybių centriniam bankams. Armėnijos nacionaliniam bankui padėta organizuoti vidaus auditą ir rizikos valdymą. Baltarusijos nacionalinio banko specialistų grupei buvo surengti mokymai, kurių metu Lietuvos banko tarnautojai supažindino svečius su Lietuvos bankų sistema, inspektavimo ir finansinės veiklos vertinimo organizavimo bei konsoliduotos priežiūros principais. Gruzijos nacionalinis bankas buvo konsultuojamas ketvirtinių finansinių sąskaitų, pinigų ir finansų statistikos srityse, taip pat finansinio stabilumo analizės ir vertinimo bei finansinio stabilumo rodiklių apskaičiavimo klausimais. Lietuvos banko ekspertas dalyvavo TVF techninės pagalbos misijoje, kuri atliko finansinio stabilumo analizę ir kūrė bankų sistemos testavimo nepalankiausiomis sąlygomis modelius Kazachijos finansų priežiūros agentūroje.

III. KREDITO ĮSTAIGŲ VEIKLA IR JŲ PRIEŽIŪRA

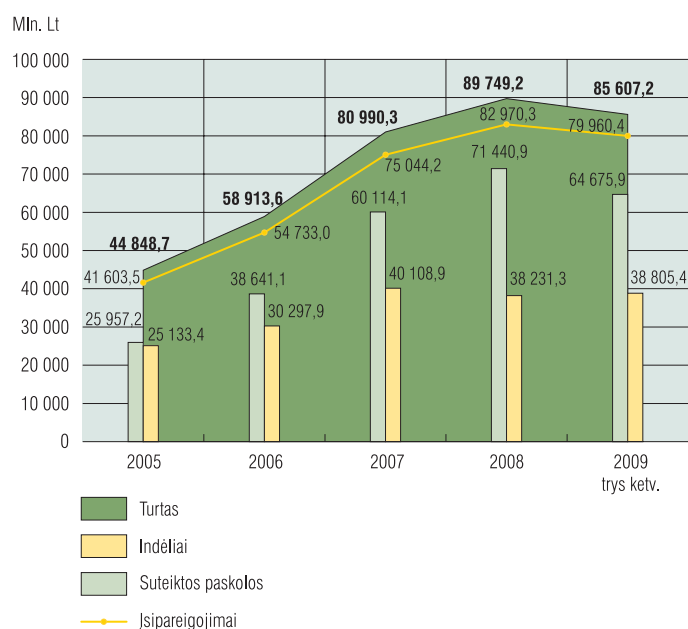
Kredito įstaigų veiklos apžvalga

2009 m. spalio 1 d. kredito įstaigų sistemą Lietuvoje sudarė Lietuvos banko licenciją turintys devyni komerciniai bankai, aštuoni užsienio bankų filialai, penkios užsienio bankų atstovybės, 67 kredito unijos ir LCKU. Iki tos dienos Lietuvos bankas buvo gavęs 226 pranešimus iš kitų ES valstybių narių dėl tų šalių finansų sektoriaus priežiūros institucijų licencijuotų bankų ketinimų teikti paslaugas Lietuvoje neįsteigus filialų.

Bankų sektoriaus veikla

Bankų sistemos turtas spalio 1 d. sudarė 85,6 mlrd. litų ir nuo metų pradžios sumažėjo 4,6 procento. Klientams suteiktos paskolos, kurių suma sudarė beveik 64,7 mlrd. litų, per šių metų devynis mėnesius sumažėjo 9,5 procento. Bankuose laikomi indėliai spalio 1 d. sudarė 38,8 mlrd. litų ir nuo metų pradžios padidėjo 1,5 procento. Nors bankuose laikomų indėlių apimtys augo antrą ketvirtį iš eilės, tačiau dar nepasiekė to lygio, kuris buvo prieš 2008 m. įvykusį jų sumažėjimą.

32 pav. Bankų sistemos turto, paskolų, indėlių ir įsipareigojimų kaita (laikotarpio pabaigoje)

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Per 2009 m. devynis mėnesius toliau mažėjo bankų paskolų portfelis, paskolų lyginamasis svoris turto struktūroje ir didėjo vertybinių popierių lyginamasis svoris. Mažėjant bankų paskolų portfeliui, grįžtančias lėšas bankai daugiausia nukreipė į kitus bankus arba didino vertybinių popierių portfelį. Trečiojo ketvirčio pabaigoje paskolų dalis suda-

rė 75,5 procento turto, o kituose bankuose laikomų lėšų dalis išaugo iki 8,8 procento, vertybinių popierių dalis – iki 9,1 procento. Bankuose ir kitose kredito įstaigose laikomos lėšos, kurių didžiąją dalį sudaro lėšos patrunuojančiuose bankuose, nuo metų pradžios padidėjo 29,0 procento, o per trečiąjį ketvirtį – 21,2 procento. Lietuvos tarpbankinėje rinkoje tarpusavio įsiskolinimai spalio 1 d. sudarė tik 330 mln. litų.

Augant užsienio bankuose laikomoms lėšoms ir investicijoms į užsienio emitentų vertybinius popierius, toliau didėjo užsienyje investuoto bankų turto dalis. Nuo metų pradžios ji ūgtelėjo nuo 11,9 iki 14,8 procento. Lietuvos bankų turto didžiąją dalį (70,1 %) spalio 1 d. sudarė turtas užsienio valiuta. Nuo metų pradžios bankų turtas litais sumažėjo 6,3 mlrd. litų, o užsienio valiuta išaugo 2,2 mlrd. litų.

Sausio–rugsėjo mėn. bankų sistemos veiklos apimčiai ir toliau mažėjant, 3,3 mlrd. litų sumenko ir įsiskolinimas bankams bei kitoms kredito institucijoms. Didžiąją dalį sudarė įsiskolinimas patrunuojantiems bankams (be subordinuotųjų paskolų). Įsiskolinimas vietinėje tarpbankinėje rinkoje per trečiąjį ketvirtį nežymiai išaugo, tačiau ir toliau buvo nereikšmingas – 1,1 procento visos skolos bankams. Nepaisant pastaruoju metu mažėjančio įsiskolinimo užsienio bankams, Lietuvos bankų sistemos priklausomybė nuo finansavimo iš užsienio tebėra didelė – daugiau kaip pusę (51 %) bankų sistemos įsipareigojimų sudaro iš nerezidentų gautos lėšos.

Bankų pateiktų finansinių ataskaitų duomenimis, per 2009 m. devynis mėnesius bendras bankų nuostolis sudarė 1,37 mlrd. litų; per praėjusių metų atitinkamą laikotarpį jie buvo uždirbę 884,5 mln. litų pelno. Šiais metais pelningai dirbo trys bankai ir trys užsienio bankų filialai, o šešių bankų ir penkių užsienio bankų filialų veikla buvo nuostolinga.

Pagrindinis veiksnys, lėmęs nuostolingą bankų veiklą šiais metais, buvo labai padidėjusios bankų turto (daugiausia paskolų) vertės sumažėjimo išlaidos. Per devynis mėnesius šios išlaidos, turinčios tiesioginės įtakos einamųjų metų veiklos rezultatui, sudarė 2,45 mlrd. litų, iš jų net 2,25 mlrd. litų teko paskolų ir gautinų sumų vertės sumažėjimo išlaidoms. Paskolų vertės sumažėjimo išlaidų augimą lėmė nepalanki šalies ekonominė būklė, blogėjanti ūkio subjektų finansinė padėtis (lapkričio 1 d. bankrutavusių įmonių įsiskolinimas bankams sudarė 1,7 mlrd. Lt) ir bankų konservatyvesnis požiūris vertinant paskolas. Bankai konservatyviau įvertino ne tik paskolų, bet ir nebalansinių straipsnių riziką. Atidėjiniai nebalansiniams straipsniams per šių metų devynis mėnesius buvo 109,5 mln. litų didesni, palyginti su praėjusių metų atitinkamu laikotarpiu. Bankų veiklai neigiamos įtakos turėjo ir 31,5 mln. litų pablogėję rezultatai dėl valiutų kursų pasikeitimo.

Bankų veiklos rezultatus blogino ir kiti veiksniai, tokie kaip mažėjančios pagrindinės bankų veiklos pajamos – grynosios palūkanų ir grynosios paslaugų bei komisinių pajamos. Per 2009 m. devynis mėnesius bankai uždirbo 1,05 mlrd. litų grynųjų palūkanų pajamų, jos, palyginti su praėjusių metų atitinkamu laikotarpiu, sumažėjo 27,6 procento. Tai lėmė mažėjęs bankų paskolų portfelis ir sumenkusi realioji palūkanų marža, nagrinėjamu laikotarpiu pasiekusi žemiausią lygį (1,4 %).

Nors pastaruoju metu bankai didina įvairius paslaugų įkainius, dėl bendro ekonomikos aktyvumo mažėjimo ir dėl to mažėjančios įvairių bankinių paslaugų paklausos per šių metų devynis mėnesius, palyginti su praėjusių metų atitinkamu laikotarpiu, jie gavo 6,3 procento mažiau grynųjų paslaugų ir komisinių pajamų. Be to, bankai šiais metais gavo kur kas mažiau pajamų iš patrunuojamųjų įmonių. Tokios pajamos, kurių didžiąją dalį sudaro iš patrunuojamųjų įmonių gauti dividendai, šiais metais sudarė vos 23,8 mln. litų, o per praėjusių metų devynis mėnesius buvo 136,1 mln. litų.

Siekdami kompensuoti mažėjančias veiklos pajamas, beveik visi bankai šiais metais pradėjo mažinti operacines išlaidas. Per devynis mėnesius, palyginti su praėjusių metų atitinkamu laikotarpiu, jos sumažėjo 11,7 procento. Tai daugiausia nulėmė 18 procentų sumenkusios personalo išlaikymo išlaidos: bankai sumažino darbuotojų skaičių ir užmokesčio fondą.

Bankų veiklos efektyvumo rodiklis – operacinių išlaidų ir amortizacijos santykis su pagrindinės veiklos pelnu – 2009 m. spalio 1 d. duomenimis, palyginti su atitinkamu laikotarpiu praėjusiais metais, didėjo (blogėjo) 2 procentiniais punktais iki 50,9 procento. Tokia efektyvumo rodiklio reikšmė buvo didžiausia (blogiausia) nuo pat 2006 m. pradžios.

Po pastaruosius kelerius metus trukusio nuolatinio bankų pritraukiamų išteklių kainos augimo antrąjį ir trečiąjį ketvirčius mažėjo palūkanų išlaidos, tenkančios palūkanas kainuojantiems įsipareigojimams. Nuo metų pradžios taip pat nuosekliai mažėjo palūkanų pajamos, tenkančios palūkanų duodančiam turtui.

Bankų sistemos įstatinis (įregistruotas akcinis) kapitalas spalio 1 d. sudarė 3,69 mlrd. litų, per šių metų devynis mėnesius jį padidino trys bankai. Keletas bankų, siekdami užtikrinti tolesnę subalansuotą veiklos plėtrą, didinti įstatinį kapitalą planuoja dar šiais metais.

Nerezidentų valdoma bankų įstatinio kapitalo dalis nuo metų pradžios sumažėjo 0,4 procentinio punkto ir spalio 1 d. sudarė 84,7 procento. Lietuvos bankų sistemoje dominavo investuotojų iš Skandinavijos valstybių kapitalas.

Bankų sistemos kapitalo pakankamumo rodiklis spalio 1 d. sudarė 13,5 procento. Jis, per trečiąjį ketvirtį dėl patirto nuostolio sumenkus bankų kapitalui, sumažėjo 0,25 procentinio punkto (Lietuvos banko reikalaujamas kapitalo pakankamumo rodiklis – 8,0 %). Visi komerciniai bankai vykdė nustatytą kapitalo pakankamumo normatyvą.

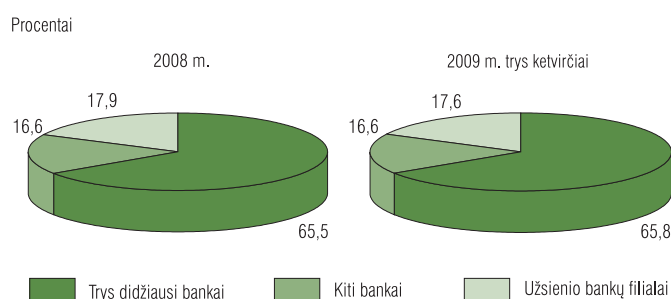
Spalio 1 d. duomenimis, bankai, nepažeisdami kapitalo pakankamumo normatyvo, buvo pajėgūs prisiimti 2,2 mlrd. litų kredito rizikos nuostolių arba 29,5 mlrd. litų turto riziką.

Bankų pasiskirstymas pagal užimamą rinkos dalį

Trijų didžiausių rinkos dalį užimančių bankų koncentracija 2009 m. nors ir nežymiai, tačiau didėjo visuose pagrindiniuose rinkos segmentuose. Atitinkamai sumažėjo užsienio bankų filialų dalis, o kitų bankų užimama rinkos dalis nepakito.

Trijų didžiausių bankų valdoma turto rinkos dalis išaugo 0,3 procentinio punkto iki 65,8 procento, paskolų rinkos dalis – 0,4 procentinio punkto iki 66,9 procento, indėlių rinkos dalis – 1,3 procentinio punkto iki 67,4 procento. Tačiau trečiąjį ketvirtį koncentracija paskolų ir turto rinkoje šiek tiek sumažėjo.

33 pav. Bankų pasiskirstymas rinkoje pagal valdomą turtą
(laikotarpio pabaigoje)

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Bankų veiklos rizikos apžvalga

Kredito rizika

2009 m. spalio 1 d. kapitalo pakankamumo ataskaitų duomenimis, kredito rizika ir toliau buvo pagrindinė rizikos rūšis, ji sudarė 88,6 procento visos rizikai padengti tenkančios kapitalo poreikio dalies. Per devynis mėnesius paskolų portfelis sumažėjo 9,5 procento. Tam, kaip minėta, reikšmingos įtakos turėjo bankų specialiųjų atidėjinių pokyčiai: nuo metų pradžios šie atidėjiniai iš viso padidėjo 2,2 mlrd. litų, o per trečiąjį ketvirtį – 1,1 mlrd. litų.

Paskolų portfelis sumenko labiausiai dėl to, kad sumažėjo paskolų privačioms įmonėms apimtys. Per trečiąjį ketvirtį šių paskolų dalis paskolų portfelyje krito 1,1 procentinio punkto ir spalio 1 d. sudarė 50,7 procento. Kiti portfelio segmentai, išskyrus paskolas gyventojams ir privačioms įmonėms, šiek tiek padidėjo, tačiau šių pokyčių įtaka bankų sistemos paskolų portfeliui nebuvo reikšminga: per trečiąjį ketvirtį paskolos valstybės ir savivaldybių įmonėms padidėjo 27,5 mln. litų, valdžios institucijoms – 13 mln. litų, finansų institucijoms – 4,8 mln. litų. Spalio 1 d. šie segmentai sudarė atitinkamai 0,9, 2,1 ir 3,8 procento bankų sistemos suteiktų paskolų portfelio. Gyventojams suteiktoms paskoloms mažėjant gerokai lėtesniu tempu nei paskoloms verslui, paskolų gyventojams dalis bankų paskolų portfelyje padidėjo 0,8 procentinio punkto ir trečiojo ketvirčio pabaigoje sudarė 42,4 procento.

Iš gyventojams suteiktų paskolų pagal apimtį toliau dominavo paskolos būstui įsigyti. Per trečiąjį ketvirtį jų dalis padidėjo 0,6 procentinio punkto ir spalio 1 d. sudarė 74,7 procento gyventojams suteiktų paskolų.

Per šių metų devynis mėnesius tęsėsi ankstesniais metais išryškėjusi skolinimo užsienio valiuta didėjimo tendencija. Spalio 1 d. paskolų nacionaline valiuta suma sudarė 29,8 procento paskolų portfelio – 5,6 procentinio punkto mažiau nei metų pradžioje.

6 lentelė. Paskolų portfelio kokybiniai rodikliai

(2009 m. spalio 1 d.; dalis paskolų portfelyje procentais)

	Vertės sumažėjimas (specialieji atidėjiniai)	Daugiau kaip 60 d. uždelstos paskolos	Nuvertėjusios paskolos	Neveiksnių paskolos
Klientams suteiktos paskolos	4,6	3,5	11,4	14,9
iš jų paskolos būstui įsigyti	1,3	1,5	4,5	6,1
iš jų vartojamosios paskolos	6,3	6,5	6,5	13,0

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Bankų paskolų portfelio kokybės pokyčius apibūdinantys keturi pagrindiniai rodikliai per 2009 m. devynis mėnesius blogėjo toliau. Paskolų, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti 60 ir daugiau dienų, ir visų paskolų portfelio santykis nuo metų pradžios padidėjo 2,4 procentinio punkto, o paskolų vertės sumažėjimo (specialiųjų atidėjinių) ir paskolų portfelio santykis padidėjo 3,4 procentinio punkto. Nuvertėjusių paskolų ir paskolų portfelio santykis nuo metų pradžios padidėjo 8,0 procentinio punkto, o neveiksnių paskolų (nuvertėjusios ir daugiau kaip 60 dienų uždelstos paskolos) rodiklis išaugo 10,4 procentinio punkto.

Kaip ir ankstesniu laikotarpiu, taip ir 2009 m. sausio–rugsėjo mėn. santykinai blogesni buvo vartojimo paskolų portfelio rodikliai. Atidėjiniai šioms paskoloms spalio 1 d. sudarė 6,3 procento vartojimo paskolų portfelio. Paskolų būstui įsigyti portfelio kokybė liko geresnė. Šioms paskoloms sudaromi specialieji atidėjiniai spalio 1 d. sudarė 1,3 procento viso paskolų būstui įsigyti portfelio.

Likvidumo rizika

Pastaruoju metu pasaulinių finansų rinkų procesai Lietuvos bankų sistemos likvidumo rodikliui didesnės įtakos neturėjo, o mažėjant kreditavimui jis toliau gerėjo. Per 2009 m. trečiąjį ketvirtį bankų sistemos likvidumo rodiklis padidėjo net 2,2 procentinio punkto ir spalio 1 d. sudarė 45,3 procento (minimalus reikalaujamas dydis – 30 %). Per metus, t. y. nuo 2008 m. spalio 1 d., bankų sistemos likvidus turtas išaugo 0,6 mlrd. litų, o einamieji įsipareigojimai sumažėjo net 6,8 mlrd. litų. Nors bankų sistemos turtas mažėjo, likvidaus turto dalis per trečiąjį ketvirtį išaugo 1,2 procentinio punkto ir spalio 1 d. sudarė 21,3 procento bankų turto. Visi bankai vykdė Lietuvos banko nustatytą likvidumo normatyvą.

Nors likvidumo rodiklis gerėjo, tačiau likvidumo valdymo klausimai šiuo laikotarpiu tebėra itin aktualūs.

Bankų turto struktūroje didesnę dalį – 61,0 procento – sudarė ilgalaikis (daugiau kaip 1 m.) turtas, daugiausia finansuojamas trumpalaikiais įsipareigojimais (jie sudarė 37,6 % bankų išteklių). Metinis ilgalaikių įsipareigojimų augimo tempas pastaraisiais metais buvo didesnis už ilgalaikio turto metinį augimo tempą, tačiau 2009 m. pirmąjį ketvirtį ši tendencija pasikeitė. Tada metinis ilgalaikių įsipareigojimų augimas jau buvo mažesnis negu analogiškos trukmės turto didėjimas, o antrąjį ketvirtį metinis ilgalaikio turto ir ilgalaikių įsipareigojimų santykis jau buvo neigiamas. Trečiąjį ketvirtį ši tendencija tęsėsi – metinis ilgalaikių įsipareigojimų sumažėjimas sudarė jau 12 procentų, o analogiškos trukmės turto mažėjimas buvo 5,2 procento. Nors įsiskolinimas patrunuojantiems bankams (su subordinuotosiomis paskolomis) sumažėjo ir spalio 1 d. buvo 35,8 mlrd. litų, tačiau ši suma išlieka gana reikšminga ir sudaro 44,7 procento visų įsipareigojimų.

Trečiojo ketvirčio pabaigoje didžiausią likvidaus turto dalį bankai laikė lėšų ES ir kitų didesnio reitingo valstybių bankuose (37,4 % likvidaus turto), vyriausybės vertybinių popierių (22,4 %), skolos ir nuosavybės vertybinių popierių (13,9 %) bei lėšų centriniuose bankuose (13,5 %) pavidalu. Einamųjų įsipareigojimų struktūroje tradiciškai vyrauja indėliai iki pareikalavimo (39,6 %) ir gyventojų terminuotieji indėliai (31,5 %).

Rinkos rizika

2009 m. spalio 1 d. kapitalo pakankamumo ataskaitų duomenimis, rinkos rizikos kapitalo poreikis sumažėjo iki 232,1 mln. litų. Tai lėmė sumenkęs skolos finansinių priemonių pozicijų kapitalo poreikis. Nors skolos vertybinių popierių (iš jų ir prekybinių) portfelis padidėjo, tačiau jiems skaičiuojamas kapitalo poreikis sumažėjo, nes pagerėjus portfelio kokybinei struktūrai¹⁵ mažėjo specifinei skolos finansinių priemonių rizikai apskaičiuojamas kapitalo poreikis. Rinkos rizikai padengti tenkanti kapitalo poreikio dalis šiek tiek sumažėjo ir sudarė 5,1 procento.

Analizuojant rinkos rizikos atskirus elementus, matyti, kad trečiąjį ketvirtį rinkos rizikos kapitalo poreikio struktūroje mažėjo palūkanų normos rizikos kapitalo poreikio dalis (7,4 proc. p.), o augo užsienio valiutos kurso pozicijos kapitalo poreikio dalis (7,6 proc. p.). Nors pagal kapitalo poreikio dydį užsienio valiutos kurso rizika pastaruoju metu dažnai lenkia palūkanų normos riziką, tačiau užsienio valiutos kurso rizikos kapitalo poreikį labiausiai formuoja atvirosios pozicijos eurai, o kitomis valiutomis turimos atvirosios pozicijos nereikšmingos. Vertinant galimus patirti nuostolius, Lietuvoje veikiantiems

¹⁵ Didėjo aukšto reitingo vyriausybės skolos vertybinių popierių portfelis, o mažėjo investicijos į bankų skolas vertybinius popierius.

bankams vis tik svarbiausia yra palūkanų normos rizika. Tai patvirtina ir atliekami šių rizikos rūšių jautrumo testai.

Spalio 1 d. kapitalo poreikis skolos finansinių priemonių rizikai padengti sumažėjo 19,6 mln. litų ir sudarė 84,7 mln. litų. Bankų veiklos rezultatų jautrumą palūkanų normos pokyčiams padeda įvertinti palūkanų normos spragos analizė. Spalio 1 d. duomenimis, bankų apskaičiuojama spraga iki 6 mėn. (tiek bendra, tiek atskiromis valiutomis) buvo teigiama, o nuo 6 mėn. iki 3 m. – neigiama. Tokia palūkanų normoms jautrių turto ir įsipareigojimų struktūra lemia, kad palūkanų normų kilimas artimiausią pusmetį didintų bankų grynąsias palūkanų pajamas ir mažintų jas vėlesniais laikotarpiais.

Sumažėjus bankų turimam prekybinių nuosavybės vertybinių popierių portfeliui, sumažėjo ir nuosavybės vertybinių popierių kapitalo poreikis, kuris sudarė 2,3 procento viso rinkos rizikai padengti reikalingo kapitalo poreikio. Nuosavybės vertybinių popierių kainos nedidelę svarbą lemia pastaruoju metu itin sumažėjusios bankų investicijos į akcijas ar kitas investicines priemones. Spalio 1 d. bankai, neskaitant investicijų į patronuojamąsias bendroves, turėjo 51,0 mln. litų vertės nuosavybės vertybinių popierių, iš jų už 33,3 mln. litų – priskirti prekybos knygai.

Operacinė rizika

Bankų pateiktų ataskaitų duomenimis, 2009 m. trečiojo ketvirčio pabaigoje operacinei rizikai padengti buvo skirta 282,5 mln. litų, arba 6,3 procento bankų sistemos kapitalo poreikio. Priklausomai nuo pasirinkto metodo sudėtingumo, atskiruose bankuose kapitalo poreikis šiai rizikai padengti svyruoja nuo 2 iki 10 procentų.

Pažymėtina, kad operacinės rizikos valdymas yra gana specifinė sritis, joje kiekybinio vertinimo metodai ir kapitalo poreikio nustatymo standartai, vertinant tarptautiniu mastu, dar nėra tvirtai nusistovėję ir yra tobulintini. Tai ypač išryškėjo ekonominio nuosmukio metu, kai matomas tam tikras neatitikimas tarp mažėjančio pajamų lygio, kuris tiesiogiai lemia operacinės rizikos kapitalo poreikio dydį, ir padidėjusios operacinės rizikos nuostolių tikimybės dėl tokių sunkmečių padažnėjančių įvykių kaip finansinis sukčiavimas, plėšimai, vagystės ir pan.

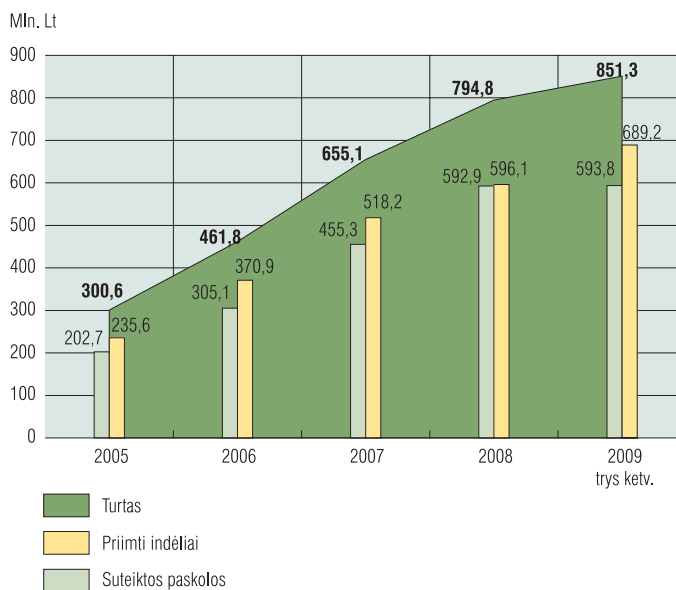
Didesnį kapitalo poreikio sumažėjimą bankų sistemoje stabdė tai, kad, siekiant sumažinti ekonominio ciklo svyravimo įtaką operacinės rizikos kapitalo poreikiui, paprastesnius metodus taikančiuose bankuose jis nustatomas pagal paskutinius trejus metus uždirbtas pajamas. Kitais žodžiais, šių metų pajamų sumažėjimas dar nepasirodė daugumos bankų operacinės rizikos kapitalo poreikyje, išskyrus pažangųjį metodą taikantį AB SEB banką, kuris perskaičiuoja jo dydį kas ketvirtį.

Kita vertus, realų operacinės rizikos lygį bankuose pirmiausia lemia efektyvi rizikos valdymo sistema ir tinkamų riziką mažinančių priemonių naudojimas, kurios leidžia apsisaugoti nuo galimų įvykių, galinčių padaryti nuostolių. Lietuvos bankas reikalauja, kad bankuose būtų sukurta tinkama rizikos valdymo aplinka ir įdiegta veiksminga vidaus kontrolės sistema. Net ir paprastesnius metodus taikantys bankai, kuriems kokybiniai rizikos valdymo sistemoms keliami reikalavimai taikomi proporcingai jų veiklos mastui ir sudėtingumui, skatinami naudoti pažangias rizikos valdymo priemones, kaupti vidaus duomenis apie patirtus didžiausius nuostolius, ypatingą dėmesį skirti tokioms operacinės rizikos valdymo sritims kaip banko veiklą papildančių paslaugų pirkimas, naujo produkto (paslaugos) įdiegimas, banko informacinių sistemų funkcionavimas ir kita.

Kredito unijų pagrindinės veiklos tendencijos

2009 m. spalio 1 d. Lietuvoje veikė 67 kredito unijos. Jų turtas per šių metų devynis mėnesius padidėjo 7,1 procento, tačiau vis dar nesudarė 1 procento šalies bankų sistemos turto.

34 pav. Kredito unijų veiklos rodikliai
(laikotarpio pabaigoje)

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Kredito unijos turėjo per 100 tūkst. narių. Kredito unijų sistemoje pastebimai, ypač trečiąjį ketvirtį, lėtėjo narių skaičiaus augimas. Dėl to toliau lėtėjo kredito unijų turto, indėlių, pajinio kapitalo ir paskolų portfelio didėjimo tempas.

Kredito unijų sistemos turto struktūra tiek per trečiąjį ketvirtį, tiek per metus iš esmės nepasikeitė. Susiklosčius nepalankiai ekonominei situacijai ir pablogėjus skolininkų finansinei būklei (sudaryta daugiau specialiųjų atidėjinių), kredito unijų paskolų augimo tempai lėtėjo. Per trečiąjį ketvirtį suteiktos paskolos padidėjo tik 1 procentu (per metus – 2,9 %), specialieji atidėjiniai paskoloms – 16,9 procento ir sudarė 9,9 mln. litų. Specialiųjų atidėjinių santykis su paskolomis per šių metų devynis mėnesius padidėjo 0,8 procentinio punkto, o neveiksnių (III, IV ir V grupės) paskolų dalis paskolų portfelyje išaugo 18,2 procentinio punkto.

Per 2009 m. devynis mėnesius 32 kredito unijos uždirbo 1,7 mln. litų pelno, tačiau 35 kredito unijos patyrė 6,5 mln. litų nuostolių. Bendras kredito unijų sistemos veiklos rezultatas – 4,8 mln. litų nuostolių.

Kredito unijoms taikomas didesnis kapitalo pakankamumo reikalavimas negu bankams – šis rodiklis turi būti ne mažesnis kaip 13 procentų. Spalio 1 d. kredito unijų sistemos kapitalo pakankamumas sudarė 17,98 procento.

Spalio 1 d. kredito unijų likvidaus turto ir einamųjų įsipareigojimų santykis buvo 37,9 procento (minimalus reikalaujamas dydis – 30 %). Kredito unijos, vykdžiusios operacijas užsienio valiutomis, laikėsi Lietuvos banko nustatyto didžiausios atvirosios pozicijos užsienio valiutomis normatyvo, kuris sudarė 5,5 procento (normatyvas ne didesnis kaip 25 % kredito unijos kapitalo).

Per trečiąjį ketvirtį LCKU turtas sumažėjo 1,9 procento ir spalio 1 d. sudarė 146 mln. litų. Joje laikomi indėliai sumažėjo 3,3 procento iki 114,6 mln. litų. Nuo antrojo ketvirčio

pradėjęs mažėti LCKU paskolų portfelis per trečiąjį ketvirtį sumažėjo 11,7 procento iki 56,0 mln. litų, o per metus paskolų portfelis sumažėjo 27,7 procento. Jo kokybė ir toliau yra gera, turto nuvertėjimo (specialiųjų atidėjinių) spalio 1 d. nebuvo.

Nuo metų pradžios LCKU uždirbo 1,4 mln. litų pelno, o tai yra 2,6 karto daugiau negu per praėjusių metų atitinkamą laikotarpį, kada buvo uždirbusi 563 tūkst. litų. Pelno pokyčiui lemiamos įtakos turėjo tai, kad išaugo grynosios palūkanų pajamos, ypač iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės vertybinių popierių.

Spalio 1 d. LCKU vykdė visus Lietuvos banko nustatytus veiklos riziką ribojančius normatyvus.

Kredito įstaigų priežiūros pagrindinės kryptys

Dar iki prasidedant finansinei krizei, Lietuvos bankas daug dėmesio skyrė prevencinėms priemonėms bankų rizikai valdyti ir kapitalo bazei stiprinti.

Siekiant, kad bankai ir kitos kredito įstaigos geriau valdytų riziką, įgyvendinti papildomi reikalavimai stiprinant vidaus kontrolės ir rizikos valdymo procesus. Daugiausia dėmesio kreipiamas kredito ir likvidumo rizikai valdyti, taip pat nustatyti nauji reikalavimai dėl anksčiau nereglamentuotų rizikos rūšių valdymo ir papildomi reikalavimai operacinei rizikai valdyti. Bankai įpareigoti iš naujo įvertinti rizikos valdymo procesus, peržiūrėti prekybos operacijų limitus ir kt.

Ypatingas dėmesys taip pat buvo skiriamas bankų kapitalo bazei stiprinti. Kaip minėta, dalis bankų didino kapitalą, o kiti tai planuoja atlikti iki metų pabaigos. Lietuvos bankas kelerius pastaruosius metus iš eilės rekomendavo bankams skirti uždirbtą pelną rezervams, veiklos rizikai padengti. Atsižvelgiant į šias rekomendacijas, bankų akcininkų nuosavybėje liko 100 procentų 2008 m. uždirbto pelno, jis skirtas kapitalo bazei stiprinti.

Bankai atliko vidaus kapitalo pakankamumo vertinimo procesą (angl. *Internal Capital Adequacy Assessment Process* – ICAAP): įvertino patiriamą reikšmingą riziką ir apskaičiavo kapitalo poreikį jai padengti. Kartu su ICAAP rezultatais jie pateikė Lietuvos bankui savo vizijas dėl tolesnės kapitalo bazės stiprinimo perspektyvos. Bankai yra nusistatę aukštesnes vidines kapitalo reikalavimų ribas (9,5–10 %), prie kurių priartėjus ieškoma sprendimų, kaip padidinti kapitalą arba sumažinti turto riziką. Vienas svarbiausių uždavinių, keliamų bankų ICAAP, – kad jie patys atskleistų reikšmingas savo veiklos rizikos rūšis ir joms valdyti naudojamas priemones bei nustatytų vidaus kapitalo poreikį. Savo ruožtu Lietuvos bankas vykdė priežiūrinio tikrinimo ir vertinimo procesą (angl. *Supervisory Review and Evaluation Process* – SREP). Jo metu buvo įvertinta, ar bankai tinkamai užtikrina rizikos valdymą ir ar turi pakankamai kapitalo jai padengti, kai kuriems bankams nustatytas papildomo kapitalo poreikis. Vertinant bankų ICAAP, vyksta intensyvus dialogas su jais. Tiek dokumentinės priežiūros metu, atliekant pirminę atskiro banko ICAAP peržiūrą, tiek inspektavimo metu buvo analizuojama ICAAP metodika, prielaidos, daromos nustatant reikšmingas rizikos rūšis visose banko veiklos srityse, banko pasirinkti rizikos vertinimo ir valdymo metodai, rizikos mažinimo priemonės.

Kartu su SREP papildomai atliekami kasmetiniai bankų bendrieji ir tiksliniai inspektavimai. Tikslinių inspektavimų metu buvo koncentruojamasi į atskirų rizikos rūšių valdymą, tam tikras banko veiklos sritis. Kaip minėta, 2009 m. daugiausia dėmesio skirta kredito ir likvidumo rizikos valdymo klausimams. Bendrųjų inspektavimų metu buvo koncentruojamasi į banko veiklos didžiausios rizikos sritis ir tikrinamas kredito, likvidumo, rinkos,

operacinės rizikos valdymas bei vidaus kontrolė ir banko valdymas. Taip pat analizuota, ar rizikos valdymo sistema veiksminga ir ar leidžia tinkamai ir laiku nustatyti, įvertinti, stebėti bei valdyti riziką, ar banke tinkamai laikomasi bankų veiklą reglamentuojančių teisės aktų, banko steigimo dokumentų ir banko vidaus reikalavimų ir ar teisingai sudarytos Lietuvos bankui pateiktos finansinės ir priežiūrai skirtos ataskaitos. Inspektuojant bendradarbiaujama ir su užsienio priežiūros institucijomis – jos informuojamos apie būsimus inspektavimus, o atlikus juos – apie rezultatus, keičiamasi kita aktualia informacija, intensyviai bendraujama priežiūros institucijų kolegijų formavimo srityje.

Siekiant geriau įvertinti kiekvieno banko likvidumo problemas, iš jų renkama papildoma kasdienė informacija apie turto ir įsipareigojimų struktūros pokyčius. Pastebėjus didesnius pasikeitimus turto arba įsipareigojimų struktūroje, bankai prašomi paaiškinti jų priežastis ir numatyti priemones, kurių bus imamasi galimai likvidumo rizikai padengti. Taip pat periodiškai organizuojami Lietuvos banko vadovybės individualūs susitikimai su Lietuvoje veikiančių bankų vadovais. Susitikimų metu, atsižvelgiant į ekonomikos nuosmukio nulemtus neigiamus pokyčius Lietuvos rinkoje ir susijusiose užsienio rinkose, siekiama išsiaiškinti tolesnes bankų veiklos perspektyvas ir pasakyti vadovams savo poziciją Lietuvos bankui rūpimais klausimais. Susitikimų su bankų vadovais metu akcentuojama kredito ir likvidumo rizikos valdymo kokybės gerinimo svarba, tolesnis bankų kapitalo stiprinimo aktualumas ir kiti klausimai.

Įvertinę nepalankią ir sparčiai kintančią situaciją finansų rinkose, bankai, vadovaudamiesi šių metų liepos 1 d. duomenimis, atliko neeilinį testavimą nepalankiausiomis sąlygomis, kuris apėmė visas pagrindines rizikos rūšis. Pagal standartinį scenarijų, kapitalo pakankamumo rodiklis bankų sistemoje būtų 10,96 procento, o pritaikius nepalankiausios situacijos scenarijų kapitalo pakankamumo rodiklis nebūtų mažesnis kaip 8 procentai.

Atsižvelgus į naujausias ES ir Bazelio bankų priežiūros komiteto rekomendacijas bei šiandienę finansų sektoriaus situaciją, buvo tęsiami darbai, susiję su esamų teisės aktų tikslinimu ir naujų rengimu. Įgyvendinant 2009 m. balandžio 30 d. Europos Komisijos rekomendaciją dėl finansinių paslaugų sektoriaus atlyginimų nustatymo politikos, parengtas teisės akto projektas, skirtas bankams dėl pagrindinių atlyginimų politikos principų, taikomų darbuotojams, kurių veikla daro reikšmingą įtaką banko prisiimamai rizikai.

Įvertinant pastarojo meto finansų sektoriaus įmonių veiklos tendencijas, susijusias su didėjančiais banko veiklą papildančių paslaugų pirkimo iš trečiųjų šalių asmenų mastais, ir siekiant užtikrinti, kad pirkdamas veiklą papildančias paslaugas bankas tinkamai valdytų su šiuo procesu susijusią riziką, buvo parengtos naujos redakcijos Banko veiklą papildančių paslaugų pirkimo taisyklės. Šiame dokumente pateikti svarbiausi principai, kuriais turi vadovautis paslaugas perkantis bankas. Taisyklės nustato, kad banko veiklą papildančios paslaugos perkamos vadovaujantis paties banko patvirtinta politika, kuri turi apimti visus pirkimo aspektus, susijusius tiek su reikšmingomis, tiek ir didelės įtakos neturinčiomis paslaugomis, ir nustatant tinkamą šio proceso rizikos valdymo procesą.

Siekiant didinti kredito įstaigų priežiūros proceso skaidrumą ir informacijos atskleidimo sistemos informatyvumą, Lietuvos banko tinklalapyje buvo atnaujinta su kapitalo pakankamumo reikalavimais susijusi informacija. Papildytos ir patikslintos kai kurios lentelės bei susisteminti ir pateikti 2008 m. statistiniai duomenys apie kredito įstaigas, kredito, operacinę ir rinkos riziką bei priežiūros veiklą.

Baigiant pasirengti 2007 m. lapkričio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2007/64/EB dėl mokėjimo paslaugų vidaus rinkoje nuostatų įgyvendinimui, Lietuvos

banko specialistai kartu su Lietuvos Respublikos finansų ministerijos sudaryta darbo grupe parengė atitinkamų įstatymų pakeitimus ir papildymus bei Mokėjimo įstaigų įstatymo projektą, kuris šiuo metu svarstomas Lietuvos Respublikos Seime. Taip pat parengti ir teisės aktai, reglamentuojantys mokėjimo įstaigų steigimą ir jų veiklą.

Atsižvelgiant į tai, kad finansų sektorius, kurio reikšmingą dalį Lietuvoje sudaro bankų sektorius, priskirtinas prie vieno iš jautriausių sektorių ir situacija kuriame gali turėti didelės įtakos šalies ekonomikai, gyventojų ir ūkio subjektų pasitikėjimui šalies finansų sistema, šios sistemos tvarumui, ir į tai, kad būtina užtikrinti tinkamų ir laiku įgyvendinamų finansų sistemos stabilumo stiprinimo priemonių panaudojimo galimybes, Lietuvos banko specialistai kartu su Lietuvos Respublikos finansų ministerijos darbuotojais parengė Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymą, kurį šių metų viduryje priėmė Lietuvos Respublikos Seimas. Šiuo metu Lietuvos banko specialistai dalyvauja rengiant minėtam įstatymui įgyvendinti reikalingus teisės aktus.

Lietuvos bankas bendradarbiauja su ES valstybių narių finansų sektoriaus priežiūros institucijomis vykdant skirtingose šalyse veikiančių, bet tai pačiai grupei priklausančių bankų priežiūrą. Tokių bankų grupių priežiūra vykdoma steigiant kolegijas, kuriose dalyvauja visų suinteresuotų šalių finansų sektoriaus priežiūros institucijų specialistai. Lietuvos banko atstovai dalyvavo Švedijos ir Danijos finansų sektoriaus priežiūros institucijų kolegijų veikloje. Kadangi vienas iš Lietuvoje veikiančių bankų turi patronuojamąjį banką užsienio valstybėje, Lietuvos bankas, kaip šio banko konsoliduotą priežiūrą vykdanči institucija, inicijavo kolegijos steigimą. Remiantis šia iniciatyva, buvo pasirašyta daugiašalė priežiūros tarnybų bendradarbiavimo sutartis su Latvijos ir Estijos finansų sektoriaus priežiūros institucijomis dėl kolegijos įsteigimo, kuri vykdys vieno iš bankų grupės priežiūrą.

Šių metų birželio mėn. TVF misijos nariai analizavo Lietuvos makroekonominį ir finansinį stabilumą, įvertino bendras ūkio raidos prognozes ir kaip įgyvendinamos ekonominės politikos priemonės. Susitikimų metu buvo vertinama situacija bankų sektoriuje ir TVF pateiktos išvados, kad „atėjus ekonominiam sunkmečiui Lietuvos bankas ėmėsi tinkamų priemonių bankų sistemai apsaugoti: padidino kapitalo reikalavimus, išplėtė užstatų, tinkamų likvidumui palaikyti, sąrašą, o išankstinis potencialių problemų, susijusių su paskolomis, nustatymas padėjo bankams laiku imtis reikalingų priemonių“.

Testavimas nepalankiausiomis sąlygomis

Testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai turi būti vertinami atsargiai dėl daromų prielaidų ir paties modelio techninių apribojimų. Taip pat vertėtų atkreipti dėmesį, kad sparčiai besikeičiant šalies ekonominei situacijai, sunku tiksliai numatyti tolesnį šalies makroekonominės raidos scenarijų ir tiksliai įvertinti galimų makroekonominių sukrėtimų poveikį bankų paskolų portfelio kokybei. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad pateikti testavimo rezultatai apibūdina situaciją, kokia galėtų būti, jei, įvykus nepalankiems makroekonominės aplinkos pokyčiams, bankai nesiimtų jokių kitų veiksmų padėčiai pagerinti, ir neįvertina to, jog bankai turi savus kapitalo didinimo ar likvidumo užtikrinimo planus.

Kredito rizikos testavimas nepalankiausiomis sąlygomis

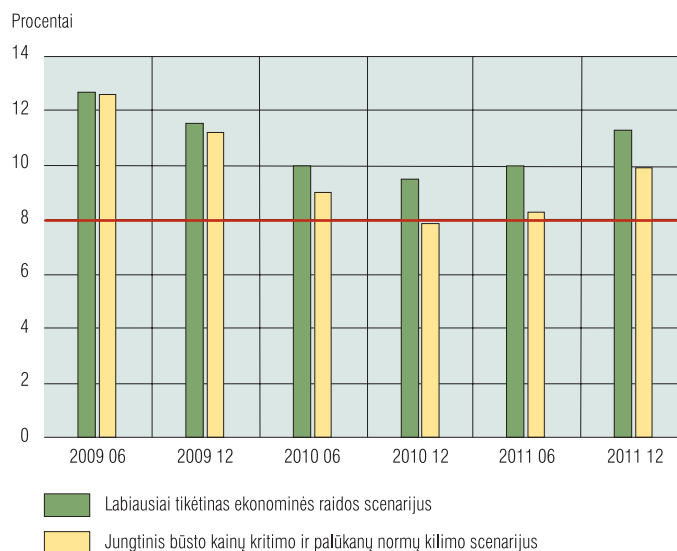
2009 m. gegužės mėn. Lietuvos bankas atliko nepriklausomą penkių didžiausių Lietuvos bankų¹⁶ kredito rizikos testavimą nepalankiausiomis sąlygomis siekdamas apskaičiuoti

¹⁶ AB SEB bankas; „Swedbank“, AB; AB DnB NORD bankas; AB bankas SNORAS ir AB Ūkio bankas.

galimą paskolų portfelio nuvertėjimo nuostolių dydį įvykus nepalankiems makroekonominės aplinkos sukrėtimams ar kitiems išskirtiniams, bet įmanomiems pokyčiams, ir įvertinti, ar banko turimos kapitalo atsargos yra pakankamos šiems nuostoliams padengti. Testavimui nepalankiausiomis sąlygomis reikalingi parametrai buvo apskaičiuoti remiantis individualiais testuotų bankų, kurie valdo daugiau kaip tris ketvirtadalius viso bankų sistemos turto, paskolų portfelio duomenimis – nuo 1999 m. pirmojo ketvirčio iki 2008 m. pabaigos.

Testavimas atliktas pagal keturis pagrindinius testavimo scenarijų variantus: būsto kainų kritimo, palūkanų normų kilimo, nedarbo lygio augimo ir jungtinį – būsto kainų kritimo ir palūkanų normų augimo. Scenarijų pobūdis, apimtis ir poveikis finansų sistemos stabilumui buvo įvertinti atsižvelgiant į istorinius Lietuvos bei kitų valstybių duomenis. Pasirinktų testavimo scenarijų įtaka bankų sistemos kredito nuostolių dydžiui vertinta trejų metų laikotarpio atžvilgiu, t. y. nuo 2009 m. pirmojo ketvirčio iki 2011 m. pabaigos. Palyginant apskaičiuotų nuostolių dydį su bankų turimomis kapitalo atsargomis 2009 m. pirmojo ketvirčio pabaigoje, buvo įvertintas bankų gebėjimas padengti paskolų portfelio nuvertėjimo nuostolius įvykus nepalankiems makroekonominės aplinkos pokyčiams.

35 pav. Penkių didžiausių Lietuvos bankų vidutinis kapitalo pakankamumo rodiklis padengus galimus kredito nuostolius

Šaltinis: Lietuvos banko apskaičiavimai.

Pastaba: 8 proc. – minimalus reikalaujamas kapitalo pakankamumo rodiklis.

Testavimo rezultatai rodo, kad Lietuvos bankų sistema turi pakankamas kapitalo atsargas galimiems paskolų portfelio nuostoliams padengti. Bankų sistemos kapitalo pakankamumo rodiklis 2008 m. ir 2009 m. pradžioje išaugo, tačiau remiantis kredito rizikos testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatais, bankams ir toliau reikėtų didinti banko kapitalą, kad galėtų padengti netikėtus nuostolius susiklosčius itin nepalankiai šalies ir pasaulio makroekonominėi aplinkai. Dėl šių priežasčių Lietuvos bankas reikalauja stiprinti bankų kapitalo bazę ir palaikyti tinkamą jo lygį bei tobulinti kredito rizikos vertinimo ir valdymo sistemas siekiant užtikrinti saugią ir stabilią bankų veiklą.

Likvidumo rizikos testavimas nepalankiausiomis sąlygomis

Siekdamas įvertinti šalies bankų atsparumą neigiamiems likvidumo sukrėtimams, t. y. netikėtam ir didelės apimties bankų finansinių išteklių sumažėjimui, Lietuvos bankas

atliko nepriklausomą likvidumo rizikos testavimą nepalankiausiomis sąlygomis. Jis buvo atliktas visų veikiančių bankų atžvilgiu, išskyrus 2008–2009 m. veiklą pradėjusius du užsienio bankų filialus Lietuvoje¹⁷.

Likvidumo rizikos testavimo nepalankiausiomis sąlygomis parametrų parinkimas yra grįsdžiamas istoriniais indėlių likučio Lietuvos bankuose mėnesinių pokyčių ir bankų elgsenos stebėjimais. Testavimo rezultatai buvo pagrįsti priežiūros tikslais nustatyto likvidumo rodiklio po sukrėtimo perskaičiavimu ir palyginimu su normatyvu (30 %).

Likvidumo rizikos testavimas nepalankiausiomis sąlygomis buvo atliekamas pagal tris labai griežtus scenarijus, kurie skyrėsi patronuojančiųjų užsienio bankų reakcijos mastu. Kiekvieno scenarijaus atveju buvo analizuojami trijų dydžių likvidumo (spartaus indėlių sumažėjimo) sukrėtimai: 10, 15 ir 20 procentų. Daryta prielaida, kad trūkstami finansiniai ištekliai kompensuojami parduodant likvidų turtą, kurio dalis parduodama 35 procentais mažesne negu rinkos verte.

Pirmo scenarijaus atveju buvo daroma prielaida, kad šalies bankai neturi galimybių skolintis iš patronuojančiųjų bankų bei pritraukti kitų finansinių išteklių, todėl trūkstami finansiniai ištekliai yra kompensuojami išskirtinai parduodant likvidų turtą. Antro scenarijaus atveju daryta prielaida, kad šalies bankus valdantys užsienio patronuojantieji bankai kompensuoja 50 procentų indėlių sumažėjimo patronuojamuosiuose bankuose suteikdami trumpalaikį finansavimą. Trečio scenarijaus atveju buvo daroma prielaida, kad šalies bankus valdantys užsienio bankai visiškai kompensuoja likvidumo trūkumą patronuojamuosiuose bankuose.

7 lentelė. Likvidumo rizikos testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai

	Likvidumo sukrėtimo dydis		
	10 %	15 %	20 %
Pirmas scenarijus; perskaičiuotas bankų sistemos vidutinis likvidumo rodiklis remiantis 2009 m. trečiojo ketvirčio duomenimis	37,3	32,7	27,7
palyginti su faktiniu likvidumo rodikliu 2009 m. trečiąjį ketvirtį	–8,1	–12,6	–17,6
palyginti su perskaičiuotu likvidumo rodikliu, 2008 m. duomenimis	6,2	6,0	5,9
Antras scenarijus; perskaičiuotas bankų sistemos vidutinis likvidumo rodiklis remiantis 2009 m. trečiojo ketvirčio duomenimis	40,1	37,4	34,5
palyginti su faktiniu likvidumo rodikliu 2009 m. trečiąjį ketvirtį	–5,2	–7,9	–10,8
palyginti su perskaičiuotu likvidumo rodikliu, 2008 m. duomenimis	6,1	6,0	5,9
Trečias scenarijus; perskaičiuotas bankų sistemos vidutinis likvidumo rodiklis remiantis 2009 m. trečiojo ketvirčio duomenimis	42,8	41,6	40,3
palyginti su faktiniu likvidumo rodikliu 2009 m. trečiąjį ketvirtį	–2,5	–3,7	–5,0
palyginti su perskaičiuotu likvidumo rodikliu, 2008 m. duomenimis	6,1	6,0	5,9

Likvidumo rizikos testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai parodė, kad bankų sistema turi sukaupusi pakankamas likvidaus turto atsargas, reikalingas einamiesiems įsipareigojimams vykdyti. Be to, per 2009 m. bankų sistemos likvidumo būklė pagerėjo. Rezultatai rodo, kad, klientų indėliams bankuose sumažėjus iki 15 procentų, vidutinis bankų sistemos perskaičiuotas likvidumo rodiklis būtų didesnis negu reikalaujamas 30 procentų normatyvas. Testavimo nepalankiausiomis sąlygomis rezultatai patvirtino, kad skolinimosi iš patronuojančiųjų bankų galimybė užtikrina bankų sistemos likvidumą ir pakankamai didelį atsparumą netikėtiems likvidumo sukrėtimams.

¹⁷ Svenska Handelsbanken AB Lietuvos filialas ir Skandinaviska Enskilda Banken AB Vilniaus filialas.

Lietuvos bankas
Gedimino pr. 6, LT-01103 Vilnius
Tel. (8 5) 268 0029, faks. (8 5) 262 8124
El. p. info@lb.lt; <http://www.lb.lt>

**Pranešimas apie Lietuvos banko pagrindinio tikslo įgyvendinimą,
funkcijų vykdymą ir bankų sistemos būklę**

7 sp. l. Tiražas 220 egz.
Užsakymas Nr. 10 145
Išleido Lietuvos bankas
Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius